

Att uppfylla samhällsansvaret

Förbättrat kunskapsstöd när det gäller
socialtjänstens arbete med våldsutsatta
kvinnor och barn som bevittnat våld

Slutrapport

Citera gärna Socialstyrelsens rapporter, men glöm inte att uppge källan. Bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten. Det innebär att du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-86301-64-4
Artikelnr 2009-11-23

Publicerad www.socialstyrelsen.se, november 2009
Foto www.benfoto.se

Förord

År 2007 förtydligades kommunernas ansvar för stöd till brottsoffer och deras anhöriga i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) särskilt när det gäller våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. I många kommuner gör ideella föreningar sedan lång tid ett mycket omfattande arbete för både våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Socialstyrelsen bedömer att ett långsiktigt utvecklingsarbete kring kompetens och metoder i socialtjänsten är nödvändigt för att den i hela landet ska kunna ge dessa grupper stöd och hjälp utifrån bästa tillgängliga kunskap.

Samma år fick även Socialstyrelsen i uppdrag att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. En väsentlig del av detta är att utarbeta en vägledning till stöd för tillämpningen av 5 kap. 11 § SoL. Uppdraget ska beaktas tillsammans med ett antal uppdrag till Socialstyrelsen ur regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld samt våld i samkönade relationer* (Regeringens skrivelse 2007/08:39). Uppdragens huvudsakliga syfte är att förbättra kunskapsstödet till socialtjänsten på detta område.

I denna rapport redovisar Socialstyrelsen sitt genomförda och pågående arbete med uppdraget att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Projektet har haft en nära samverkan med det för länsstyrelserna och Socialstyrelserna gemensamma uppdraget om förstärkt tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (2008–2009) inklusive framtagande av bedömningskriterier för sådan tillsyn. Socialstyrelsen vill tacka länsstyrelserna samt de ideella föreningar, myndigheter och kommuner som genom remissyttranden och medverkan i olika referensgrupper har gett värdefulla bidrag till detta arbete. Ett särskilt tack riktas till de kommuner som både har deltagit i olika fokusgruppintervjuer och ordnat studiebesök för Socialstyrelsen.

Rapporten har sammanställts av Ola Florin, Lotta Nilsson, Ulrika Freiholtz och Birgitta Resenius vid Socialstyrelsens socialtjänstavdelning. Elis Envall och Gunilla Cederström vid samma avdelning ingår även i projektgruppen.

Håkan Ceder
Överdirektör

Innehåll

Förord	3
1 Sammanfattning	7
2 Bakgrund	9
2.1 Rapportens upplägg	9
2.2 Socialstyrelsens aktuella uppdrag om våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld	9
2.3 Närmare om kunskapsstödsuppdraget	10
3 Resultat och lägesbeskrivning	13
3.1 Socialstyrelsens allmänna råd	13
3.1.1 De allmänna rådets konstruktion	13
3.1.2 De allmänna rådets huvudsakliga innehåll	14
3.1.3 Utredning om föreskrifter	16
3.2 Handbok om socialnämndens arbete	16
3.2.1 Färdigställande av handboken	16
3.2.2 Handbokens innehåll	16
3.3 Övrigt kunskapsstöd	17
4 Arbetet med uppdraget	19
4.1 Projektorganisation	19
4.2 Externa referensgrupper	19
4.3 Probleminventering	20
4.3.1 Intervjuer, studiebesök och referensgruppsarbete	20
4.3.2 Remiss rörande utkast till allmänna råd	20
4.3.3 Koppling till bedömningskriterier och förstärkt tillsyn	21
4.3.4 Målgruppskartläggning ur kommunikationsperspektiv	21
5 Fortlöpande kunskapsstöd	23
5.1 Övergripande problembeskrivning	23
5.1.1 Kommunens ansvar i förhållande till ideella föreningar	23
5.1.2 Kännedom om problemets omfattning i kommunen	24
5.1.3 Upptäckt av våld och andra övergrepp	24
5.1.4 Uppsökande arbete och information	25
5.1.5 Kompetens och våldsförståelse	25
5.1.6 Bedömningar, handläggning och dokumentation	26
5.1.7 Samverkan	26
5.1.8 Insatser	27
5.2 Socialtjänstens aktuella behov av kunskap	28
5.3 Planerat kunskapsstöd till socialtjänsten	29
6 Slutkommentar	31
Referenser	33

<i>Bilagor</i>	35
Bilaga 1. Socialstyrelsens regeringsuppdrag om våld i nära relationer 2007–2011	37
Bilaga 2. Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld SOSFS 2009:22	38
Bilaga 3. Socialstyrelsens kungörelse om ändring i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd SOSFS 2009:23	44
Bilaga 4. Disposition för handbok om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld	63
Bilaga 5. Målgruppskategorier ur kommunikationsperspektiv	67

1 Sammanfattning

Socialstyrelsen uppdrogs 2007 att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (S2007/5343/ST). Uppdraget innefattade att ge vägledning till stöd för tillämpningen av 5 kap. 11 § socialtjänstlagen (2001:453, SoL) som förtydligades genom en ändring den 1 juli samma år. Denna vägledning ger Socialstyrelsen i form av nya allmänna råd, Socialstyrelsens Författningssamling (SOSFS) 2009:22, som börjar gälla i slutet av december 2009 och en handbok som publiceras den 1 juni 2010. Socialstyrelsen kommer att sprida kunskap i uppdraget bl.a. genom ett förstärkt kommunikationsarbete. Under perioden 2010–2012 avser myndigheten att skapa en målgruppsanpassad webblösning för socialtjänsten, ordna nätverksträffar för nämnder, chefer, handläggare och behandlare samt erbjuda kontinuerligt stöd i frågor som rör utveckling av kommunal verksamhet i enlighet med de nya allmänna råden.

Socialstyrelsens nya allmänna råd syftar till att ge nämnden stöd för verksamhet på övergripande nivå och individnivå. Råden spänner över hela socialtjänsten och framhäver vikten av ansvar för alla grupper inklusive kvinnor med missbruksproblem, kvinnor med funktionsnedsättning, kvinnor med utländsk bakgrund och äldre kvinnor.

Framtagandet av allmänna råd och handbok bygger på en probleminventering som bl.a. innefattar länsstyrelsernas förstärkta tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld 2008–2009. Samtliga granskade kommuner har brister inom ett eller flera tillsynsområden. De nya allmänna råden betonar att nämnden har ansvar för kontroll och uppföljning av god kvalitet enligt 3 kap. 3 § SoL i de insatser som våldsutsatta kvinnor erbjuds även när genomföraren av sådana insatser är en annan än kommunen själv, exempelvis en ideell kvinnojour.

Detta ansvar är grundläggande för fortsatt utveckling av socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Det kan även sägas vara nödvändigt för att samhället ska ta fullt ansvar för stöd till dessa ofta mycket utsatta personer och är fundamentalt ur ett människorättsperspektiv.

Nämndens ansvar i detta avseende behöver inte stå i konflikt med ideella föreningars oberoende. Ideell föreningsverksamhet är av stor betydelse på detta område. Ideella organisationer har spelat en avgörande roll för att uppmärksamma våld mot kvinnor som ett samhällsproblem. Dessa organisationer kan också vara utförare av socialtjänst parallellt med övrig föreningsverksamhet som bl.a. kan inkludera stöd till kvinnor som inte önskar ha kontakt med socialtjänsten.

Uppdraget att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld är ett paraplyuppdrag för ett antal kunskaps- och metodgenererande regeringsuppdrag som slutredovisas 2010–2011. Dessa uppdrag kommer efterhand att utveckla Socialstyrelsens kunskapsstöd till socialtjänsten.

Med anledning av Socialstyrelsens nya allmänna råd kan det vara motiverat att tydligare skilja mellan socialtjänst och ideell föreningsverksamhet i utformningen av utvecklingsmedel till kommunerna. Dessa medel skulle även i högre grad kunna inriktas mot operativ myndighetssamverkan kring enskilda ärenden mellan socialtjänsten och bl.a. hälso- och sjukvården samt polisen.

2 Bakgrund

2.1 Rapportens upplägg

I denna rapport redovisar Socialstyrelsen genomfört och pågående arbete med uppdraget att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (S2007/5343/ST). Uppdraget handlar om att ge socialnämnden vägledning kring tillämpningen av socialtjänstlagen (2001:453, SoL), att ta fram och sprida kunskap till stöd för socialtjänstens arbete på området samt att finna former för att kontinuerligt sprida sådan kunskap. Det kan i den senare delen betraktas som ett paraplyuppdrag för ett antal kunskaps- och metodgenererande regeringsuppdrag som Socialstyrelsen fått 2007–2011.

Detta kapitel (2) är en bakgrund både till dessa uppdrag och det härmed slutredovisade uppdraget att förbättra kunskapsstödet m.m. Kapitel 3 återger resultatet av genomfört arbete i detta uppdrag och innehållet i det arbete som ännu pågår. Kapitel 4 redogör för hur det hittillsvarande arbetet har gått till. Kapitel 5 beskriver närmare de problem i kommunernas och socialtjänstens arbete som Socialstyrelsens vägledning är tänkt att svara mot. Kapitlet redovisar också mer utförligt myndighetens planerade kunskapsstöd till kommunerna. Rapportens avslutande kapitel (6) är en generell kommentar till uppdragets mål att bidra till utvecklingen av socialtjänstens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

2.2 Socialstyrelsens aktuella uppdrag om våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld

Under år 2007 och 2008 fick Socialstyrelsen fjorton regeringsuppdrag som berör kvinnor som utsätts för våld av närstående och barn som bevittnat våld av eller mot till barnet närstående vuxna. Samtliga uppdrag ingår i regeringens ”Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld samt våld i samkönade relationer” (Regeringens skrivelse 2007/08:39). Ett antal härrör ur prop. 2006/07:38 ”Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor” som i sin tur baseras på betänkandet ”Att ta ansvar för sina insatser – Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor” (SOU 2006:65). Betänkandet konstaterar flera brister i socialtjänstens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Regeringens bedömning är att det krävs en ambitionshöjning och ett helhetsgrepp om frågan för att förbättra och kvalitetsutveckla socialtjänstens stöd till dessa grupper. De uppdrag som Socialstyrelsen har fått på området syftar i första hand till att åstadkomma detta genom att ge socialtjänsten bättre kunskaper och metoder. (Se bilaga 1 för översikt av uppdragen.) Regeringen har också som mål att våldsutsatta kvinnor (och underförstått barn som bevittnat våld) som söker stöd och hjälp ska få det oavsett i vilken kommun de bor, att socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn

ska förbättras och kvalitetsutvecklas samt att kommunernas arbete ska bli mer målinriktat, strukturerat och samordnat. [1] Socialstyrelsen har fått följande uppdrag:

- Utarbeta vägledning till stöd för tillämpningen av den lagstiftning som rör socialtjänstarbetens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld. Dessutom ska Socialstyrelsen samla och sprida annan form av befintlig kunskap som stöd till socialtjänstens personal. (Detta uppdrag redovisas i denna rapport.)
- Ta fram och kvalitetssäkra bedömningsinstrument för socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.
- Tillsammans med länsstyrelserna ta fram bedömningskriterier för tydligare och mer enhetlig tillsyn av socialtjänstens arbete med dessa grupper och att genomföra en nationell tillsyn på området.
- Ta fram utbildningsmaterial och sprida befintlig kunskap om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning respektive missbruksproblematik till relevanta personalgrupper.
- Utredda förutsättningarna för dödsfallsutredningar
- Utveckla riskbedömningsinstrument för utredningar om vårdnad, boende och umgänge.
- Utvärdera metoder som i socialtjänsten använder i sitt arbete med våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövande män.
- Utvärdera de ideella kvinnojourernas arbete med våldsutsatta kvinnor.
- Tillsammans med länsstyrelserna förmedla utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. I uppgiften ingår att utvärdera satsningen på utvecklingsmedel.
- Fördela och följa upp bidrag till handikapporganisationernas arbete.
- Fördela riktade bidrag till utveckling av verksamheter som arbetar med våld i samkönade relationer.
- Utveckla en virtuell ungdomsmottagning.

Dessa uppdrag är olika långa och ska slutredovisas vid skilda tidpunkter. Uppdragen att utreda förutsättningar för dödsfallsutredningar och att utveckla en virtuell ungdomsmottagning slutredovisades tidigare under 2009.

2.3 Närmare om kunskapsstödsuppdraget

Uppdraget ”att förbättra kunskapsstödet när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld” (S2007/5343/ST) består av två överlappande delar. För det första handlar det om att utarbeta en vägledning till stöd för att tillämpa lagstiftningen. Vägledningen bör, enligt regeringens beslut, även gälla insatser som kan betraktas som serviceinriktade, t.ex. förmedling av kontakter med myndigheter, hjälp med att söka bostad, kontakter med polis och det övriga rättsväsendet m.m. För det

andra ska Socialstyrelsen ta fram och sprida befintlig kunskap till stöd för socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Syftet är att möta behovet av andra former av kunskapsstöd och att finna former för att kontinuerligt sprida information om befintlig kunskap, metodutveckling, erfarenheter samt goda exempel.

Den första delen syftar på den ändring av 5 kap. 11 § SoL som trädde i kraft den 1 juli 2007. Ändringen innebar att socialnämndens ansvar för att ge stöd och hjälp till kvinnor, som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående, framgår tydligare. I enlighet med regeringens beslut innehåller vägledningen stöd för socialnämndernas tillämpning av 4 kap. 1 § SoL när man bedömer kvinnornas respektive barnens behov av insatser mot bakgrund av bestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL. Socialstyrelsen har valt att ge denna vägledning i form av allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, Socialstyrelsens Författningssamling (SOSFS) 2009:22, som börjar gälla i slutet av december 2009. (Se bilaga 2)

Socialstyrelsens kommer vid årsskiftet att få bemyndigande att meddela föreskrifter ”till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa på socialtjänstens område”, enligt lag (2009:596) om ändring i socialtjänstlagen (prop. 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten). Därför utreder myndigheten för närvarande om det finns utrymme, och är lämpligt, att även meddela sådana föreskrifter för socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Uppdragets andra del fullgör Socialstyrelsen bl.a. genom en handbok som publiceras den 1 juni 2010 och som utvecklar innebörden av kortfattade allmänna råden. Handboken ger socialtjänsten vägledning kring olika insatser utifrån gällande lagstiftning, men också utifrån befintlig kunskap om våldsproblematik i nära relationer¹ och arbetssätt i förhållande till denna problematik. Även insatser för våldsutövare ingår i handboken, i enlighet med regeringens bedömning att socialtjänsten har ett ansvar att ta ett helhetsgrepp om frågan och se till att hela familjen får den hjälp och det stöd som respektive person behöver (prop. 2006/07:38). Handboken kan emellertid inte beakta resultat från de ovan nämnda verksamhetsutvärderingar och utbildningsmaterial som blir klara under senare hälften av 2010 samt 2011.

För att i enlighet med uppdraget finna former för att kontinuerligt sprida information om befintlig kunskap, metodutveckling, erfarenhet samt goda exempel har Socialstyrelsen påbörjat ett förstärkt kommunikationsarbete. Här utgör en särskild, målgruppsanpassad webblösning för socialtjänstens personal en central komponent. Denna webblösning kommer att finnas inom

¹ Med ”våld i nära relationer” menar Socialstyrelsen våld av närstående i enlighet med 5 kap. 11 § SoL andra och tredje stycket. Bestämmelsens andra stycke gäller våld eller andra övergrepp mot en kvinna utövat av personer - män eller kvinnor - som har ”en nära och förtroendefull relation” till kvinnan i fråga (prop. 2006/07:38). Här avses bl.a. en partner eller f.d. partner liksom förövare av så kallat hedersrelaterat våld. I andra stycket gäller bestämmelsen barn som bevittnat våld *av* eller *mot* någon närstående vuxen. Med detta menas våld mot en förälder av en annan - oavsett kön - men även våld mot andra vuxna som barnet har en nära och förtroendefull relation till, såsom äldre syskon, släktingar eller föräldrars partner. När en närstående vuxen utövar det våld barnet bevittnar, ingår även våld mot barn, till exempel syskon, och personer som inte är närstående.

ramen för myndighetens hemsida och konstrueras under första halvåret 2010 för att lanseras samtidigt med handboken. Där ska socialtjänsten efterhand få tillgång till kunskap och metoder från de närliggande regeringsuppdrag som pågår till och med den 1 oktober 2011. Ambitionen är att personalen snabbt och enkelt ska hitta kvalitetssäkrad ämnes- och situationsbaserad information som stöd för sitt arbete utan att först behöva ladda ner den och läsa filerna i dess helhet.

3 Resultat och lägesbeskrivning

3.1 Socialstyrelsens allmänna råd

3.1.1 De allmänna rådens konstruktion

Socialstyrelsen ska ge vägledning till stöd för hur socialnämnderna bör tillämpa 4 kap. 1 § SoL vid bedömningar av kvinnors respektive barns behov av insatser mot bakgrund av bestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL. Myndigheten har valt att ge denna vägledning i form av allmänna råd.² Socialstyrelsens allmänna råd är ett juridiskt styrmedel som kan öka rättssäkerheten och göra att lagen tillämpas på ett likartat sätt över landet. Någon tidigare normering specifikt inriktad på insatser för våldsutsatta kvinnor och barn som har bevittnat våld finns inte.

De allmänna råden gäller tillämpningen av SoL i allmänhet och 5 kap. 11 § andra och tredje stycket i synnerhet. Råden rör dessutom 3 kap. 1 § (socialnämndens uppgift att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, informera om socialtjänsten i kommunen, svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det m.m.), 3 kap. 3 § (om god kvalitet i socialtjänsten), 3 kap. 4 § (om nämndens uppsökande verksamhet), 4 kap. 1 § (om rätten till bistånd) och 11 kap. 1 § SoL (om nämndens skyldighet att utan dröjsmål inleda utredning).³

De allmänna råden om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld ska ge nämnden stöd för sin verksamhet på såväl övergripande nivå som individnivå. Dessa kvinnor och barn kan bli aktuella inom olika delar av socialtjänsten och därför är dessa råd snarare inriktade på bredd än djup och spänner över hela nämndens verksamhet. De framhäver också vikten av att nämnden tar ansvar för samtliga grupper, inklusive kvinnor med missbruksproblem, kvinnor med funktionsnedsättning, kvinnor med utländsk bakgrund och äldre kvinnor.

Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld har också medfört ändringar i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd. (Se bilaga 3) Syftet med dessa ändringar är framför allt att belysa även andra och tredje stycket 5 kap. 11 § SoL, eftersom det första stycket (brottsoffer) redan har åskådliggjorts i de allmänna råden om ekonomiskt bistånd. Ändringarna tydliggör när våld av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd enligt SoL. Vidare pågår en

² Generella rekommendationer om tillämpningen av en författning som anger hur någon kan eller bör handla i ett visst hänseende (1 § författningssamlingsförfordningen).

³ Råden hänvisar till 5 kap. 2§ första stycket socialtjänstförordningen (2001:937) om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller umgänge för ett barn.

revidering av Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (SOSFS 2003:14).

De nya allmänna råden berör givetvis socialnämnden och handläggare inom socialtjänsten, men även Socialstyrelsen som tillsynsmyndighet över socialtjänsten och i förlängningen de personer som behöver socialtjänstens stöd och hjälp när de har drabbats av våld eller andra övergrepp enligt 5 kap. 11 § andra och tredje stycket SoL. Syftet är att alla utredningar och insatser ska bli de bästa möjliga för den enskilde.

3.1.2 De allmänna rådens huvudsakliga innehåll

De allmänna råden tydliggör vad kommunen bör göra på ett övergripande plan för att kunna fullgöra sitt ansvar enligt 5 kap. 11 § SoL. (Se avsnitt 5.1 för den övergripande problembeskrivning som ligger till grund för arbetet med de allmänna råden.)

Tydliggörande av kommunens ansvar

Socialnämnden har ansvar för att våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld får det stöd och den hjälp de behöver, vilket framgår av 5 kap. 11 § SoL och prop. 2006/07:38. Kommunen har ansvar för att utredningen, bedömningen, beslutet och genomförandet av en eventuell insats är av god kvalitet. Enligt kommunallagen (1991:900), kan dock kommunen lämna över genomförandet av en insats till någon annan, t.ex. en ideell förening som bedriver en kvinnojour.

En insats enligt SoL kan med andra ord genomföras av någon annan än kommunen själv, men socialnämnden har ändå ansvar för att genomförandet av insatsen är av god kvalitet enligt 3 kap. 3 § SoL. Insatser som genomförs i t.ex. en ideell förenings verksamhet är socialtjänst och eftersom 3 kap. 3 § SoL gäller all socialtjänst har även den ideella föreningen ansvar i enlighet med denna bestämmelse. När en ideell förening utformar sin verksamhet kan den därför behöva tydliggöra när den genomför insatser enligt SoL med krav på god kvalitet och när den bedriver annan föreningsverksamhet. På motsvarande sätt kan en kommun som lämnar över genomförandet av sådana insatser tydligare behöva klargöra hur ansvaret för god kvalitet ska säkerställas. Detta gäller oavsett hur kommunen betalar för tjänsterna, t.ex. om man betalar genom föreningsbidrag eller verksamhetsbidrag. Enligt de allmänna råden bör därför kommunen redogöra för hur nämnden ska fullgöra sitt ansvar för kontroll och uppföljning av sådan verksamhet till vilken nämnden har lämnat över genomförandet av insatser.

Handlingsplan

Enligt 3 kap. 1 § SoL ska nämnden bl.a. ”göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen”. I prop. 2006/07:38 framgår att socialtjänstens kvalitetsarbete bl.a. ska bygga på en kartläggning av omfattningen av våldet i kommunen. Därför bör socialnämnden, enligt de allmänna råden, kartlägga omfattningen i kommunen dels av det våld eller andra övergrepp som kvinnor har utsatts för av närstående, dels av barn som bevittnat våld. Vidare behövs en analys av vilka insatser som bör möta behoven. De som

vistas i kommunen bör också få information om kommunens verksamhet på området och det är därför viktigt att kommunen tar ställning till hur informationen ska spridas. Många kommuner kan behöva samverka med andra aktörer eller andra kommuner för att kunna hålla en god kvalitet på insatserna. Därför bör de fastställa på vilka områden sådan samverkan behöver komma till stånd. Kommunen kan sammanställa arbetet i en handlingsplan som kontinuerligt följs upp och revideras.

Kompetens

Enligt SoL ska det för utförande av socialnämndens uppgifter finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. I likhet med SOU 2006:65 bedömer dock Socialstyrelsen att socialtjänstens personal alltför ofta är osäker när det gäller tillämpning av gällande rätt och saknar tillräcklig kompetens i frågor om våld och andra övergrepp av eller mot närstående. Kompetensbristen handlar bl.a. om kunskap om våldsproblematik och dess konsekvenser, att utskilja våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld samt att ställa rätt frågor för att kunna erbjuda konkret och adekvat hjälp. Handläggningen kan bli mer effektiv om personalen vet mer om nämndens ansvar för dessa grupper och vad ansvaret innebär enligt lagstiftningen. Enligt de nya allmänna råden bör därför en socionomexamen vara ett minimikrav för den personal som handlägger och följer upp ärenden som avser våldsutsatta kvinnor. Vidare bör all personal som handlägger och följer upp ärenden enligt SoL ha teoretiska kunskaper om sakområdet våld eller andra övergrepp av eller mot närstående samt förmåga att praktiskt tillämpa kunskaperna på området.

Förhandsbedömning

Med stöd av länsstyrelsernas tillsyn 2008–2009 bedömer Socialstyrelsen att socialnämnderna inte gör förhandsbedömningar i tillräcklig utsträckning och att de alltför ofta försummar att inleda utredning när de får kännedom om att ett barn kan ha bevittnat våld. [2] Enligt de allmänna råden bör därför nämnden skyndsamt göra en förhandsbedömning när den får kännedom om att ett barn kan ha bevittnat våld.

Boende

Enligt SoL ska socialnämnden särskilt beakta att våldsutsatta kvinnor kan vara i behov av stöd och hjälp. De nya allmänna råden framhåller därför att alla våldsutsatta kvinnor, oavsett ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller missbruk och beroende bör erbjudas boende som är tillräckligt bemannat av kvalificerad personal och som har tillräckliga skyddsanordningar eller annat lämpligt, tillfälligt boende, om den enskilda kvinnan är i behov av det.

Insatser till barn

För att barnet ska få det stöd och hjälp som barnet är i behov av krävs att kommunen upptäcker att barnet kan ha bevittnat våld, inleder en utredning, utreder barnets behov med anledning av det våld barnet bevittnat samt att

kommunen vid behov erbjuder insatser som är anpassade utifrån våldsproblematiken. Socialstyrelsen bedömer att det i stor utsträckning saknas insatser som är anpassade till barnet utifrån de behov som just våldet skapar. Enligt de allmänna råden bör därför kommunen kunna erbjuda t.ex. råd och stöd samt stöd- och behandlingsinsatser som är direkt inriktade på barnets behov med anledning av det våld barnet har bevittnat.

3.1.3 Utredning om föreskrifter

Till följd av det utökade bemyndigandet enligt lag (2009:596), utreder Socialstyrelsen för närvarande om det finns juridiskt utrymme och är lämpligt att meddela föreskrifter till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa när det gäller socialtjänstens verksamhet avseende våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

3.2 Handbok om socialnämndens arbete

3.2.1 Färdigställande av handboken

Senast den 1 juni 2010 kommer Socialstyrelsen att publicera en handbok som hör till de allmänna råden om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Handboken består hittills av ett utkast som har arbetats fram i samspel med utvecklingen av de nya allmänna råden. (Se bilaga 4 för disposition till handbok).

Underlaget utgörs av uppgifter som Socialstyrelsen har identifierat i dialog med företrädare för socialtjänsten och andra centrala aktörer. En probleminventering har gjorts genom framtagandet av bedömningskriterier för tillsyn och analys av tillsynsresultat 2008–2009 samt genom två referensgrupper som är gemensamma för samtliga uppdrag på området och en särskild referensgrupp med representanter för riktad kommunal verksamhet på området. Dessutom har Socialstyrelsen intervjuat personal i sådan verksamhet och hållit enskilda möten med kommuner, myndigheter och ideella föreningar. Två remissförfaranden kring utkast till allmänna råd ägde rum under 2009.

Ett antal remissyttranden och myndighetens övriga externa kontakter tyder på okunskap om SoL både hos kommuner och ideella föreningar. De senare har ofta kontakt med socialtjänsten i sitt arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Innebörden av de nya allmänna råden utvecklas i den kommande handboken. Med hänsyn till målgruppsanpassning och kvalitet, sker därför detta arbete i nära samråd med, i första hand, den särskilda referensgrupp som representerar riktad kommunal verksamhet mot våld i nära relationer.

3.2.2 Handbokens innehåll

Handboken utgår från en helhetssyn på våldsproblematiken och behandlar även insatser för våldsutövare, i enlighet med prop. 2006/07:38. Utgångspunkten är kommunens ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver (2 kap. 2 § SoL).

Det första kapitlet ger en bakgrund till brottsofferparagrafen i SoL samt definierar och diskuterar ett antal relevanta begrepp. Kapitlet beskriver också våld som ett mångsidigt problem och behandlar frågor om våldets omfattning, orsaker, karaktär och konsekvenser. Det andra kapitlet anger socialnämndens ansvar och ger exempel på innehållet i en handlingsplan för nämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat. Därefter belyses följande områden: kompetensfrågor, hur våld mot kvinnor av närstående kan identifieras, hur denna typ av våld bör utredas och vilket slags insatser som bör kunna erbjudas. Insatser rörande boende och ekonomiskt bistånd behandlas i två separata kapitel. Sedan följer en redogörelse för frågan om skyddade personuppgifter. Två kapitel fokuserar särskilt på barn: barn som bevittnat våld respektive barn i familjerätten. Ett kapitel handlar om insatser för män som utövar våld. Slutligen beskrivs socialnämndens ansvar för extern och intern samverkan samt dess ansvar för extern och intern information.

3.3 Övrigt kunskapsstöd

Handboken är i sig grundläggande för uppdragets andra del som handlar om att ta fram och sprida befintlig kunskap samt att finna former för att kontinuerligt sprida information om befintlig kunskap, metodutveckling, erfarenhet samt goda exempel. Detta arbete sker inom ramen för ett vidare utvecklingsarbete kring kommunikation som bedrivs inom hela Socialstyrelsen.

Myndighetens aktuella regeringsuppdrag rörande socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld genomförs av olika avdelningar och enheter. För att målgrupperna för uppdragen lättare ska känna igen publikationer och material på området har Socialstyrelsen tagit fram ett enhetligt grafiskt koncept för trycksaker. Arbetet har också innefattat målgrupptest genom fokusgrupper med representanter för socialtjänsten.

Under 2009 har även Socialstyrelsen kartlagt målgruppernas kunskapsinhämtande och informationsanvändning. Denna kartläggning gjordes genom djupintervjuer med socialtjänstföreträdare och arbetsseminarier med medarbetare från Socialstyrelsen och länsstyrelserna.

Ett fortlöpande kunskapsstöd innebär att både befintlig och ny kunskap ska finnas tillgänglig under en längre tidsperiod och därför tänker Socialstyrelsen utveckla innehåll och funktioner rörande stöd till våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövare på myndighetens webbplats. Detta webbaserade kunskapsstöd beräknas bli klart under 2010. Det kompletteras även med nyhetsbrev till den socialtjänstpersonal som har ett särskilt ansvar för frågor om våld i nära relationer, regelbundna nätverksträffar för nämnder, chefer, handläggare och behandlare samt stöd från sakkunniga vid Socialstyrelsen.

En viktig del av det sammantagna kunskapsstödet är att socialtjänsten ska ha tillgång till kvalitetssäkrade bedömningsinstrument. Med detta menas vetenskapligt utformade frågeformulär som kan användas i socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld och som möjliggör en systematisk och standardiserad bedömning av dessa gruppers situation. Myndighetens webbplats kommer att ge kunskap och vägledning rörande kvalitetssäkrade bedömningsinstrument. Detta gäller även riskbe-

dömningsinstrument för utredningar om vårdnad, boende och umgänge som Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen utvecklar för närvarande.

4 Arbetet med uppdraget

4.1 Projektorganisation

Under hösten 2007 skapade Socialstyrelsen en projektorganisation för samtliga regeringsuppdrag rörande våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld under perioden 2007–2011. Ett stort antal medarbetare arbetar direkt i uppdragen som har en gemensam styrgrupp. Därutöver finns två externa projektgrupper vid Karolinska Institutet och Göteborgs universitet som genomför utvärderingar på uppdrag av Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har också haft ett operativt samarbete med länsstyrelserna när det gäller uppdragen att fördela och följa upp utvecklingsmedel till kommunerna respektive att genomföra förstärkt tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

4.2 Externa referensgrupper

Som del av samordningen har alla uppdrag haft två gemensamma referensgrupper som träffades fyra gånger under 2008 och två gånger under 2009. Den ena består av myndigheter och organisationer som arbetar mer generellt med våldsproblematik i förhållande till kvinnor eller barn: Barnombudsmannen (BO), Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ), Brottsoffermyndigheten (BrOM), Länsstyrelsen i Stockholms län (som representant för samtliga länsstyrelser), Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Rädda Barnen, Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR) och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Den andra referensgruppen består av organisationer som arbetar med frågor som rör de grupper av kvinnor som regeringsuppdragen särskilt uppmärksammar i samband med utsatthet för våld samt våldsutövande män. Till denna grupp hör Forum – Kvinnor och Funktionshinder, Synskadades Riksförbund (SRF), Kvinnoorganisationernas Samarbetsråd i Alkohol- och Narkotikafrågor (KSAN), Kvinnors Nätverk, Terrafem, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL), Pensionärernas Riksorganisation (PRO) samt Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män.

Särskilda, mindre referensgrupper har periodvis bildats kring enskilda uppdrag. I arbetet med de allmänna råden och den tillhörande handboken bildades en sådan grupp som består av företrädare för Kvinnofridsenheten, Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning i Stockholm, Malmö stads kvinnofridsprogram, Individ och Familjeomsorgen i Flens kommun, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Länsstyrelsen i Skåne och Dialoga Relationsvåldsentrum i Göteborg. Det sistnämnda är ett samverkansprojekt mellan Göteborgs stad och Göteborgsregionens kommunalförbund.

4.3 Probleminventering

4.3.1 Intervjuer, studiebesök och referensgruppsarbete

Som ett första underlag för de allmänna råden och handboken gjorde Socialstyrelsen under 2008 en inventering av problem och brister när det gäller socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövare. Två gruppintervjuer hölls med socialsekreterare från befolkningsmässigt mellanstora och mindre kommuner med geografisk spridning över landet.

Syftet med intervjuerna var att närmare identifiera vilket stöd från Socialstyrelsen som socialtjänsten behöver för att kunna ge bästa möjliga stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Intervjuerna rörde svårigheter och möjligheter i relation till följande ämnen:

- Upptäckt av våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld
- Bedömning och analys av behov
- Handläggning och dokumentation
- Ansvar enligt lagstiftningen
- Vistelsebegreppet
- Vårdnad, boende och umgänge
- Särskilda grupper av våldsutsatta kvinnor (missbruksproblematik, funktionsnedsättning, utländsk bakgrund, äldre, hedersrelaterat våld)
- Barn och barnperspektiv
- Samverkan (inom socialtjänsten, mellan socialtjänst, andra myndigheter och frivilligorganisationer och mellan kommuner)
- Extern och intern information
- Handlingsplaner.

Till varje ämne hör ett antal underfrågor. Denna struktur har även använts som underlag vid Socialstyrelsens studiebesök och andra kontakter med kommuner. De externa referensgrupperna har lämnat synpunkter på ämnesindelningen, underfrågorna och socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

4.3.2 Remiss rörande utkast till allmänna råd

Under 2009 gick ett utkast till de nya allmänna råden på remiss (16 juni–31 augusti) till nio myndigheter, fem länsstyrelser, tio kommuner (socialnämnd eller motsvarande), 24 ideella organisationer och nätverk samt 7 enskilda experter inklusive de myndigheter och organisationer som ingår i de externa referensgrupperna. Förutom utkastet fick remissinstanserna förslag till ändringar i Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2003:5).

Med anledning av ett nytt stycke om insatser för barn som bevittnat våld gick i oktober 2009 ett reviderat utkast på remiss till BO, Kvinnofridsenhe-

ten i Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning (Stockholm), Länsstyrelsen i Skåne län, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rädda Barnen och SKL.

Av 55 remissinstanser yttrade sig 39 över utkast till Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Totalt 32 svarade på förslag till ändringar i Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2003:5).

4.3.3 Koppling till bedömningskriterier och förstärkt tillsyn

Medarbetare från projektgruppen för detta uppdrag har även ingått i den projektgrupp med länsstyrelserna i Skåne län och Västra Götalands län som har utvecklat bedömningskriterier för en tydligare och mer enhetlig tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (S2007/4337/ST). Arbetet med bedömningskriterierna bygger även det på delar av probleminventeringen som nämns ovan och ett tidigt utkast till de allmänna råden.

Under 2008–2009 genomförde länsstyrelserna en nationell tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Resultaten har stämts av mot förslagen till nya allmänna råd och handbok. Bedömningskriterierna för tillsyn har dessutom reviderats i förhållande till de beslutade nya allmänna råden.

4.3.4 Målgruppskartläggning ur kommunikationsperspektiv

För att förbättra socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld krävs ledning och systematiska prioriteringar på alla nivåer i kommunen. Detta är tydligt i länsstyrelsernas tillsyn 2008–2009 och Socialstyrelsens egna intervjuer med socialtjänstpersonal.

I flera avgörande frågor kan enskilda handläggare sakna mandat att fatta beslut. Det gäller t.ex. införandet av metoder, användning av kunskap och säkerställande av insatser som tillgodoser samtliga berörda gruppers behov på området.

Därför är kommunpolitiker och socialchefer viktiga målgrupper för detta uppdrag. Till målgrupperna hör också mellanchefer, handläggare inom socialtjänsten, behandlare i kommunala jourer, missbruksbehandlare i öppen vård samt vårdbiträden inom äldreomsorg och omsorg om personer med funktionsnedsättning.

Under 2009 lät Socialstyrelsens göra en kartläggning som bygger på djupintervjuer med 16 kommunanställda som har ett särskilt ansvar för frågor rörande våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Kartläggningen kategoriserar målgrupperna utifrån deras sätt att hämta kunskap och använda information: teoretiker, specialister och generalister.

Ur ett kommunikationsperspektiv är teoretiker strategiskt viktiga eftersom dessa personer är ämnesexperter som driver ett förändringsarbete kring frågor om våld i nära relationer på kommunnivå eller kommunövergripande nivå. De har ett helhetsperspektiv och arbetar inte direkt med brukare utan gentemot hela socialtjänsten och i samverkan med andra berörda aktörer som exempelvis polis, primärvård och ideella föreningar. Teoretiker ska i sin tur nå både socialsekreterare som politiker. De sprider kunskap till andra

inom kommunen och behöver omvandla teori till praktik samt få stöd att värdera kunskap genom referenser till statistik, metoder och forskning. Teoretiker önskar hålla sig à jour, få ny kunskap och vill ha all information om våld i nära relationer samlad på ett ställe. Vidare efterfrågar de i stor utsträckning kunskaps- och erfarenhetsutbyten med andra liknande verksamheter. (Se bilaga 5 för en beskrivning av samtliga målgruppskategorier)

Teoretiker tillhandahåller kunskap och metoder till övriga målgrupper, och därför ser Socialstyrelsen dem som en prioriterad målgrupp i arbetet med att utforma det webbaserade kunskapsstödet.

5 Fortlöpande kunskapsstöd

5.1 Övergripande problembeskrivning

5.1.1 Kommunens ansvar i förhållande till ideella föreningar

Ideella föreningar driver många gånger bl.a. de tillfälliga boenden som kommuner erbjuder våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. I en kartläggning från Sveriges Kommuner och Landsting 2009 uppgav 53 av 228 svarande kommuner (23 procent) att de erbjuder s.k. skyddat boende på ett kriscentrum eller liknande i kommunal regi, medan 181 kommuner (80 procent) uppgav att de erbjuder ett sådant boende i drift av en ideell förening. [3]

I 91 av totalt 309 beviljade ansökningar om utvecklingsmedel 2007–2008 som rör sammanlagt 260 kommuner, står ideella föreningar som ensamma genomförare av projekt. Både kommuner och ideella föreningar står som genomförare i 115 ansökningar, vilket är en vanligare samverkanskonstellation än kommun och annan myndighet, t.ex. polisen eller hälso- och sjukvården. [4]

Socialstyrelsen har granskat vissa ansökningar som visar att kommunen inte fullt ut förstår innebörden av sitt ansvar enligt 2 kap. 2 § SoL.⁴ Ett antal kommuner som Socialstyrelsen har varit i kontakt med uppfattar inte att en ideell jourverksamhet faktiskt bedriver socialtjänst när socialkontoret placerar våldsutsatta kvinnor och deras barn i en sådan ideell verksamhet.

Socialstyrelsen har även träffat socialtjänstföreträdare som menar att kommunen inte kan ha synpunkter på kompetensen och kvaliteten i den verksamhet man anlitar, just på grund av att den bedrivs av en ideell förening. Detta kan bero på att relationen till den ideella juren betraktas med utgångspunkt från de verksamhetsbidrag som sådana jourer till stor del finansieras med.⁵

Enligt en utredning från Stockholm stads socialtjänstförvaltning (2008), kännetecknas verksamhetsbidrag av att sådana bidrag kan ges till enskild verksamhet när den kompletterar kommunens verksamhet och under förutsättning att kommunen inte ställer krav på hur den utförs. Enligt Stockholm stad, är ytterligare villkor för verksamhetsbidrag att kommunen kan ge sådana när det inte råder ett uppdragsförhållande och när initiativet tas från den enskilda verksamheten. [5]

Emellertid uppstår problem om socialnämnden på detta område inte tar sitt ansvar för kontroll och uppföljning av god kvalitet enligt 3 kap. 3 § SoL

⁴ En kommun skriver t.ex. att socialtjänsten ”har det yttersta ansvaret när [den ideella] juren inte kan erbjuda hjälp”. En annan kommun konstaterar att socialtjänsten har återkommande problem med ”familjevåld” och att kvinnojuren är en viktig resurs i kommunens arbete. Samtidigt formulerar man målsättningen att juren ska bli ekonomiskt oberoende av kommunen utan att förklara vad våldsutsatta kvinnor ska erbjudas i stället.

⁵ Ideella jourer får ofta, enligt olika överenskommelser, även betalt per person och dygn.

när utföraren av socialtjänst är en annan än kommunen själv. Den enskilda kvinnan drabbas ifall stödet brister i kvalitet.

Det finns en risk för att uppföljningsansvaret endast förknippas med själva hanteringen av verksamhetsbidrag. Socialstyrelsen känner exempelvis till ett fall där en förvaltning hävdade att det kunde finnas missförhållanden i en ideell föreningsverksamhet. När man framförde detta till den egna kommunen hänvisades ärendet vidare till länsstyrelsen. Förklaringen var då att den ideella verksamheten i fråga fick direkta bidrag från just länsstyrelsen. Socialtjänsten i kommunens stadsdelar placerade dock våldsutsatta kvinnor i den ideella verksamheten. Detta föranledde ingen åtgärd från kommunen.

Den ideella verksamheten på området är omfattande i Sverige. Därför är det även värt att notera att länsstyrelserna varnar för att kvinnor som söker stöd hos socialtjänsten ”informerar bort” eller hänvisas till en serviceinsats utan att få sin ansökan utredd och beslutad. Detta framgår av den förstärkta tillsynen av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld, som genomförts i 80 slumpvis utvalda kommuner 2008–2009.

5.1.2 Kännedom om problemets omfattning i kommunen

Länsstyrelsernas tillsyn visar också att nästan ingen av de granskade kommuner har någon statistik över antalet ärenden samt över vilka insatser som genomförs. [2] I SKLs undersökning (2009) svarar 79 av 257 kommuner att de särredovisar s.k. kvinnofridskostnader på ett eget konto medan 20 kommuner svarar att de inte vet om detta görs. [3] Få av de kommuner som ingick i länsstyrelsernas tillsyn har kartlagt i vilken omfattning kvinnor är våldsutsatta och barn bevitnar våld i kommunen. Det finns alltså avsevärda brister rörande kännedom om förekomst av våldsutsatthet inom socialtjänsten och kommunen som helhet.

Som redan nämnts beviljades totalt 309 ansökningar om utvecklingsmedel från 260 kommuner under 2007 och 2008, men dessa ansökningar innehåller sällan några utförliga nuläges- och problembeskrivningar med uppgifter om våldets omfattning, exempelvis statistik från den egna kommunen. Få kommuner har inventerat behoven och problemen inom hela socialtjänstens område, utan de fokuserar oftast på generellt formulerade problem som det planerade projektet ska lösa [4].

5.1.3 Upptäckt av våld och andra övergrepp

Ett grundläggande problem för socialtjänsten är att man ofta inte känner till när kvinnor i pågående ärenden om annan problematik, är eller har varit utsatta för våld och andra övergrepp av närstående. [6] Vissa kommuner har gjort lokala inventeringar då man aktivt sökt efter våldsutsatta kvinnor inom individ- och familjeomsorgen under begränsade perioder. Resultaten tyder på att långt fler våldsutsatta kvinnor kan vara i kontakt med socialtjänsten än med ideella föreningar under motsvarande period.⁶ [7, 8]

⁶ Detta gäller bl.a. Västerås (2005) och Jönköping (2004). I Västerås var 177 av totalt 220 kvinnor som utsatts för våld de senaste sex månaderna aktuella hos IFO medan 36 kvinnor

Somliga kommuner har utvecklat riktad verksamhet för våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld, t.ex. Malmö stad, och erfarenheterna tyder på att det är ett sätt att reducerat mörkertalet. Socialtjänsten har med andra ord upptäckt fler våldsutsatta kvinnor än den hade kännedom om innan den riktade verksamheten startade.⁷ [9]

5.1.4 Uppsökande arbete och information

I tillsynen 2008–2009 bedömer Länsstyrelserna att få av de granskade kommunerna har ett strukturerat uppsökande arbete och att de flesta kommunerna behöver utveckla sin information för att nå alla våldsutsatta kvinnor som är i behov av stöd från socialtjänsten. Exempelvis finns det kommuner där många invånare är kvinnor med utländsk bakgrund, men ändå ges informationen om det tillgängliga stödet endast på svenska. [2]

5.1.5 Kompetens och våldsförståelse

Av 229 kommuner i SKLs undersökning 2009 svarade 49 kommuner (21 procent) att de saknar anställd personal med speciellt ansvar för det s.k. kvinnofridsarbetet. 28 kommuner (12 procent) svarade att de enbart har visstidsanställd personal med ansvar för kvinnofridsarbete och 152 kommuner (66 procent) svarade att de har tillsvidareanställd personal med sådant ansvar. [3]

Länsstyrelserna (2009) menar att de flesta av de granskade kommunerna har någon kompetens inom individ- och familjeomsorgen rörande våld i nära relationer, även om omfattningen varierar. Sådan kompetens saknas dock genomgående eller är bristfällig inom omsorgerna om äldre respektive funktionsnedsatta personer. I arbetet med våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem finns också en tendens att våldsproblematiken osynliggörs och att fokus helt ligger på missbruket.

I samband med uppföljningen av utvecklingsmedel till kommunerna uppmärksammar Socialstyrelsen att socialtjänsten runtom i landet använder många olika uttryck för att beskriva problemområden och verksamheter.⁸ Det förefaller vara vanligt att ”våld i nära relationer” bara används i betydelsen våld utövat av en partner eller före detta partner. Kommuner som inte har uppmärksammat innebörden av begreppet ”närstående” enligt prop. 2006/07:38 riskerar att fokusera på ett alltför begränsat område i förhållande till vad 5 kap. 11 § andra och tredje stycket SoL i själva verket omfattar.

var kända hos den ideella jouren. Även ungdomsmottagningar och brottsofferjouren ingick i inventeringen.

⁷ Enligt Malmö stad identifierades 100 våldsutsatta kvinnor i en granskning vid socialtjänsten 1998, två år före inrättandet av ett kommunalt kriscentrum för kvinnor och barn. År 2008 sökte 4-5 gånger fler kvinnor stöd för våld hos kommunen.

⁸ Mäns våld mot kvinnor, våld mot kvinnor, relationsvåld, familjevåld och våld i nära relationer är vanliga exempel på övergripande beteckningar. De definitioner av våld och relationer mellan offer och förövare som inbegrips i SoL 5 kap. 11 § andra och tredje stycket verkar för många kommuner inte vara självklara utgångspunkter. T ex förekommer det att socialtjänsten uppfattar s.k. hedersrelaterat våld som någonting *annat* än våld i nära relationer.

Kvinnor verkar också bli olika mottagna beroende på om de motsvarar personalens föreställningar om ”ideala offer” eller inte. Anställda i nyinrättad kommunala verksamheter för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, beskriver att våldsutsatta kvinnor inte blir tagna på allvar i kontakten med andra delar av socialtjänsten om de exempelvis är starka, bestämda och aktiva parter i en konflikt, istället för undergivna och svaga.

Socialtjänstföreträdare framhåller också själva att arbetet med kvinnor som lever med en våldsutövande partner kan styras av starka förväntningar om att kvinnorna undantagslöst ska lämna sin partner. Detta väcker frågor kring det stöd som erbjuds kvinnor som stannar kvar i relationer där de utsätts för, eller har utsatts för, våld.

5.1.6 Bedömningar, handläggning och dokumentation

När det gäller handläggning och dokumentation bedömer länsstyrelserna att hälften av kommunerna helt uppfyller lagstiftningens krav. Våldets omfattning och den enskildes behov framgår dock inte alltid av dokumentationen. Drygt hälften av de granskade kommunerna uppger att de uppmärksammar våldet i samarbetssamtalen men de saknar rutiner för hur ärendet ska handläggas och hur våldet ska uppmärksammas. De flesta kommuner gör inte heller sina hot- och riskbedömningar utifrån någon särskild metod. Det finns också brister i rutinerna kring och dokumentationen av riskbedömningar när det gäller handläggningen av ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge.

Länsstyrelserna har riktat kritik mot flera kommuner eftersom barn som bevittnat våld inte uppmärksammas och får det stöd de kan behöva. Det förekommer även att socialtjänsten kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor som har barn utan att barnet/barnen förhandsbedöms för sig. Förhandsbedömningarna görs heller inte skyndsamt och det händer att barnens förhållanden inte utreds. Många utredningar innehåller också bristfälliga beskrivningar av våldets omfattning och konsekvenser för barnet samt av barnets behov av stöd.

5.1.7 Samverkan

Enligt länsstyrelserna uppfyller var fjärde granskad kommun helt kriterierna för hur samverkan ska gå till. I flera kommuner saknas dock rutiner för samverkan både inom kommunen och med andra myndigheter och organisationer. SKLs undersökning 2009 bekräftar ett förväntat samband, nämligen att kommuner som uppger att de har någon anställd med särskilt ansvar för s.k. kvinnofridsfrågor också menar sig ha kontinuerlig intern samverkan, kontinuerlig samverkan med landstinget eller regionen samt kontinuerlig samverkan med myndigheter, organisationer och frivilligorganisationer. [3] Av de 260 kommuner som beviljats utvecklingsmedel under 2007 och 2008 planerade 17 att anställa en kvinnofridssamordnare eller en liknande funktioner för att samordna och utveckla socialtjänstens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld [4].

I många kommuner är ansvaret och kompetensen kring våldsproblematik i nära relationer inte tydligt knutet till någon del av socialtjänstens fasta orga-

nisation. Socialstyrelsen har varit i kontakt med flera större kommuner som menar att den typen av organisation försvårar intern samverkan kring enskilda våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

5.1.8 Insatser

Företrädare för både socialtjänst och ideella föreningar framhåller att kommunernas långsiktiga stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld är betydligt mer eftersatt än det akuta stöd. Detta är även en slutsats av Socialstyrelsens utvärdering av s.k. skyddade boenden för personer som har utsatts för hedersrelaterat hot och våld (2007). [10]

Socialtjänsten använder ofta *skyddat boende* som en beteckning för tillfälliga boenden åt våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Detta begrepp har dock inte definierats med en fastställd miniminivå för vad som ska ingå i ett sådant boende. Detta lämnar utrymme för variationer i säkerheten, skyddet och kvaliteten mellan olika ärenden och kommuner. När det gäller våldsutsatta kvinnors behov av skydd är det dessutom oklart hur ansvaret ska fördelas mellan socialtjänsten och polisen, vilket också vistelseutredningen (2009) påpekar. [12]

Kommunerna brister även när det gäller att anpassa stödet till de särskilda behoven hos olika grupper av våldsutsatta kvinnor, i synnerhet kvinnor med missbruksproblematik eller funktionsnedsättning och äldre kvinnor. Beträffande våldsutsatta kvinnor i missbruk var det exempelvis endast tre av de kommuner som beviljades utvecklingsmedel 2007 som hade etablerat ett särskilt jourboende för denna grupp.⁹ [6] I länsstyrelsernas tillsyn 2008–2009 framkommer också att socialtjänsten väldigt sällan ger insatser till äldre kvinnor och kvinnor med funktionsnedsättning med anledning av utsatthet för våld. Insatser för våldsutsatta personer som lever i samkönade relationer förekommer vidare nästan inte alls inom socialtjänsten. [2]

Endast 96 av 257 kommuner (37 procent) i SKLs undersökning (2009) svarade att de erbjuder flera slags insatser för våldsutsatta kvinnor och deras barn. Detta innebär att de i olika driftsformer erbjuder åtminstone akut s.k. skyddat boende, stödsamtal för våldsutsatta kvinnor, både akut och kontinuerligt under en längre period, samt motsvarande stödsamtal för barn som bevittnat våld. [3]

Merparten av de kommuner som ingick i tillsynen 2008–2009 erbjuder insatser för barn som bevittnat våld. Det kan dock röra sig om samtalsgrupper med blandade problemställningar, t.ex. verksamhet för barn till missbrukare och personer med psykiska funktionsnedsättningar och det är ovanligt med insatser som är särskilt anpassade till barnets behov utifrån våldet. Många kommuner erbjuder heller inte våldsutövande män insatser som är specifikt inriktade på våldsproblematik.

Uppföljningen av utvecklingsmedel till kommunerna tyder på att få socialtjänster utvärderar sina insatser för våldsutsatta kvinnor och barn som be-

⁹ De akuta boendelösningar som i praktiken erbjuds våldsutsatta kvinnor i missbruk kan t.ex. innebära att kvinnan först skickas på avgiftning, att kvinnor måste dela boende med män, att boendet saknar tillgång till nattpersonal eller att personalen helt saknar kunskap om våldsproblematik.

vittnat våld. Det var också ytterst få av kommunerna som hade tagit ett brukarperspektiv i verksamhetsutvecklingen genom att systematiskt ta reda på hur våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövare själva upplever insatserna de erbjuds.

5.2 Socialtjänstens aktuella behov av kunskap

Socialtjänsten efterfrågar själv generell kunskap kring insatser för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Bristen på kunskap är det problem som oftast anges bland de 260 kommuner som fick utvecklingsmedel 2007–2008.¹⁰ [4]

I tillsynen 2008–2009 ser länsstyrelserna ett mönster av mångårigt mer aktiva och mindre aktiva kommuner. De kommuner vars verksamhet får färre anmärkningar har redan prioriterat arbetet mot våld i nära relationer på flera nivåer och under ett antal år, medan det är mer sällsynt med kommuner som nyligen har börjat satsa brett på detta område. [2]

För socialtjänsten arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld ska kunna kvalitetsutvecklas, är det nödvändigt att klargöra socialnämndens ansvar för kontroll och uppföljning av god kvalitet enligt 3 kap. 3 § SoL, oavsett utförare av socialtjänst. Detta är även en förutsättning för att Socialstyrelsen ska kunna ge kommunerna ett bättre kunskapsstöd.

Både kommuner och ideella föreningar kan behöva stöd i att fullt ut förstå innebörden av kommunens ansvar enligt 2 kap. 2 § SoL. Inte minst de ideella kvinnojourerna spelar en avgörande roll för att uppmärksamma våld mot kvinnor som ett allvarligt och omfattande samhällsproblem och för att ge stöd till berörda kvinnor och barn. Därför vill Socialstyrelsen tydligt förklara att ideella föreningar på vissa villkor kan vara utförare av socialtjänst och att de samtidigt, på andra villkor, kan bedriva verksamhet som inte är socialtjänst. Kommunerna har självfallet möjlighet att ekonomiskt stödja verksamheter som inte är socialtjänst, t.ex. stöd till kvinnor som inte vill ha kontakt med socialtjänsten, opinionsbildning och utbildning. Kommunernas ansökningar om utvecklingsmedel 2007–2008 visar också att det finns det många olika sätt för socialtjänsten att samverka med ideella föreningar. Exempelvis kan kommunerna ge ideella föreningar en rådgivande roll i utvecklingen av socialtjänstens verksamhet.

Såväl kommuner som andra utförare av socialtjänst kan som stöd i sitt kvalitetsarbete använda SOSFS 2006:11 (S) ”Ledningssystem för kvalitet i verksamhet enligt SoL, LVU, LVM och LSS”. [11]

Socialtjänstens personal behöver också få en större och mer enhetlig förståelse av våld och de begrepp som är kopplade till 5 kap. 11 § SoL andra och tredje stycket. Socialstyrelsen bedömer att handboken till de allmänna råden kan bli ett viktigt bidrag till att fylla kunskapsluckorna på detta område.

Vissa kommuner försöker att utveckla metoder för våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövande män, antingen på egen hand eller

¹⁰ Kortare utbildningsinsatser är dessutom den vanligaste aktiviteten i de projekt som har beviljats bidrag av kategorierna *förebyggande arbete, råd och stöd, kortare utbildning* samt *längre utbildning*.

i samverkan med andra kommuner och myndigheter. Liksom på andra områden saknas dock effektutvärderade metoder på nationell nivå, vilket gör det svårt att utveckla en mer kunskapsbaserad socialtjänst. Detta innebär bl.a. att Socialstyrelsen bör prioritera att informera kommunerna om vilka typer av metodstöd som myndigheten kan tillhandahålla om några år. Handboken kommer också att ge vägledning kring hur kommuner kan arbeta med metoder under rådande omständigheter.

Socialstyrelsen bedömer att många kommuner kommer att efterfråga stöd för att svara mot de allmänna rådets rekommendation till socialnämnden att sammanställa bl.a. uppgifter om problemets omfattning i en handlingsplan som kontinuerligt följs upp och revideras. Kommuner kan även efterfråga metodstöd för hela kartläggningar som underlag för handlingsplaner. Vidare kan de be om hjälp med delmoment som att följa upp och utvärdera insatsernas resultat samt analysera hur de sociala tjänster som erbjuds svarar mot grupper och enskildas behov.

I Socialstyrelsens officiella statistik om socialtjänsten går det idag inte att följa stöd och insatser som motiveras av utsatthet för våld, vilket är en svaghet i detta hänseende. Socialstyrelsen planerar bl.a. att se över hur statistik om insatser för brottsoffer skulle kunna utformas. Detta kommer att ske inom ramen för regeringsuppdraget att intensifiera utvecklingen av öppna jämförelser och ta fram en handlingsplan för ökad tillgång till data av god kvalitet inom socialtjänsten m.m. (S2009/5079/ST)

5.3 Planerat kunskapsstöd till socialtjänsten

Handboken till Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete kan fungera som en ram för dessa frågor men innehållet är inte tillräckligt utförligt för att helt tillgodose nämndernas behov av kunskap. Därför blir handboken tillgänglig via en riktad webblösning som även ska komplettera den. Socialstyrelsen avser att utveckla det ämnesindelade innehållet om våld i nära relationer på myndighetens huvudwebbplats med tillägg som utgår från de olika situationer som målgrupperna kan befinna sig i. Myndigheten behöver också göra tjänsten känd för kommunerna, bl.a. genom regelbundna e-nyhetsbrev. Målsättningen är att webbplatsen ska bli målgruppernas självklara källa till kunskap på detta område.¹¹

En väsentlig kommunikationsuppgift blir att bearbeta och sprida materialet från de uppdrag som slutredovisas under perioden 2010–2011 så att det blir användbart för socialtjänstens personal. Som redan nämnts kommer Socialstyrelsen att främst beakta de som själva har en verksamhetsutvecklande roll i kommunerna, de s.k. teoretikerna. De relevanta uppdragen ska senast slutrapporteras i följande ordning:

¹¹ Med självklar menas att det är dit man vänder sig om man behöver veta något, att det är den viktigaste källan och den första man tänker på, att det är den källa som alla använder och refererar till samt att den är allmänt känd. Med källa avses att all kunskap nås från ett ställe, att den är lätt att hitta, förstå och använda och att all kunskap är tillförlitlig. Med kunskap menas; fakta (veta att...), förståelse (veta varför...), färdighet (veta hur...) och förtrogenhet (veta vad man ska göra, erfarenhet).

2010

- Utvärdering av verksamheter för våldsutövande män, den 1 juli.
- Utvärdering av socialtjänstanknutna verksamheter för våldsutsatta kvinnor respektive barn som bevittnat våld, den 31 december.
- Utvärdering av ideella kvinnojourers verksamhet för våldsutsatta kvinnor, den 31 december.

2011

- Utvärdering av utvecklingsmedel till kommunerna (2007–2009), den 1 juni.
- Utbildningsmaterial om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning, den 1 september.
- Utbildningsmaterial om våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik, den 1 oktober.

Under 2011 kommer även slutrapporteringen för uppdraget att utveckla riskbedömningsinstrument för utredningar om vårdnad, boende och umgänge, som rör en vidare problematik än våld i nära relationer (senast den 1 mars).

Frågan om utredningar avseende kvinnor som har avlidit med anledning av brott begångna av närstående m.m. är ännu under beredning. Kunskapsstödet till socialtjänsten kan alltså även komma att inkludera resultatet från sådana utredningar. Detsamma gäller resultaten från ytterligare tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Socialstyrelsen arbetar för närvarande med att kvalitetssäkra bedömningsinstrument för socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, men det arbetet är beroende av att de medverkande kommunerna lämnar uppgifter till myndigheten. Därför kommer Socialstyrelsen att kunna erbjuda kunskap och vägledning kring kvalitetssäkrade bedömningsinstrument tidigast i slutet av 2010.

Som en del av kunskapsstödet tänker Socialstyrelsen ordna nätverksträffar varje år under 2010–2012 för nämnder, chefer, handläggare och behandlare. Sådana träffar möjliggör strukturerade erfarenhetsutbyten och fördjupningar i olika frågor genom föreläsningar och seminarier.

Socialstyrelsen behöver beredskap att under perioden 2010–2012 möta efterfrågan på stöd från kommuner som försöker att utveckla sin verksamhet i linje med vad de allmänna råden och handboken rekommenderar. Socialstyrelsen kan därigenom bidra till att de lokala metodutvecklingsförsök som pågår över landet blir mer enhetliga.

6 Slutkommentar

Socialstyrelsen kan konstatera att kommunerna har ett omfattande behov av kunskapsstöd när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld, vilket stämmer väl med detta uppdrag och myndighetens övriga uppdrag på området 2007–2011. För att uppnå en kvalitetshöjning i socialtjänstens arbete med dessa grupper över hela landet, fordras ett långsiktigt utvecklingsarbete. Det innebär också högre krav på Socialstyrelsen att samordna många olika uppdrag, både internt och externt, för att kunna ge ett heltäckande och enhetligt kunskapsstöd.

Ett viktigt steg är att klargöra socialnämndens ansvar för kontroll och uppföljning av god kvalitet enligt 3 kap. 3 § SoL, oavsett utförare. Socialstyrelsen ser detta som en grundläggande förutsättning för att förbättra socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Det måste vara tydligt att nämnden har det rättsligt bindande ansvaret både för stöd och hjälp och för god kvalitet i de tjänster som erbjuds, så att samhället tar fullt ansvar för dessa grupper och det utomordentligt utsatta läge de kan befinna sig i. Detta är förstås fundamentalt ur ett perspektiv av mänskliga rättigheter.

Nämndens ansvarstagande behöver dock inte stå i konflikt med ideella föreningsars oberoende. Precis som på andra områden kan ideella organisationer vara utförare av socialtjänst samtidigt som de bedriver övrig föreningsverksamhet inklusive stöd till våldsutsatta kvinnor som inte vill ha kontakt med socialtjänsten. Detta står i samklang med de villkor som behandlas i regeringens skrivelse ”Överenskommelse mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Lands-ting” (Skr. 2008/09:207), förslaget till proposition om politiken för den ideella sektorn (IJ 2009/1033/UF) och prop. 2008/09:160 ”Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten”.

Direkt kopplad till frågorna om socialnämndens ansvar enligt SoL, är Länsstyrelsernas iakttagelse om mer och mindre aktiva kommuner. För att öka kommunernas förutsättning att leva upp till ambitionshöjningen i prop. 2006/07:38, tilldelas kommunerna särskilda utvecklingsmedel 2007–2010 (S2007/1630 ST). Senast den 1 juni 2011 ska Socialstyrelsen redovisa en utvärdering av medlen 2007–2009. Redan idag kan emellertid noteras att det av beviljade ansökningar sällan framgår hur nämnden tar sitt ansvar för kontroll och uppföljning av god kvalitet när utföraren av socialtjänst är en frivilligorganisation. Det är också svårt att utläsa i vilken utsträckning socialtjänsten fattar beslut om bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL när våldsutsatta kvinnor, med eller utan barn, genom socialtjänsten får tillfälligt boende hos en frivilligorganisation. När villkoren för framtida utvecklingsmedel ska beslutas, kan det finnas anledning att tydligare skilja mellan socialtjänst och ideell föreningsverksamhet enligt ovan. Det skulle bl.a. kunna innebära att man ger ideella föreningar en möjlighet att själva direkt söka medel för sådan verksamhet som inte är socialtjänst.

För att stödja lokal samverkan har kommunerna via Länsstyrelserna tilldelats särskilda medel för att 2008 och 2009 (IJ 2008/1711/JÄM). Även utvecklingsmedlen till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojourssamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (S2007/1630/ST) skulle ännu starkare kunna inriktas mot myndighetssamverkan, i synnerhet operativ samverkan mellan socialtjänst och bl.a. hälso- och sjukvård samt polis, kring enskilda ärenden.

Det är, som tidigare nämnts, oklart vilket ansvar socialtjänsten, i förhållande till polisen, har för att tillhandahålla skydd av våldsutsatta kvinnor. Denna oklarhet innebär även en svårighet i Socialstyrelsens kunskapsstöd till kommunerna på området.

Referenser

1. Regeringen bilaga 1 till regeringsbeslut 2007-02-15 nr 3, S2007/1630/S Utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld, 2007
2. Socialstyrelsen och länsstyrelserna Kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–2009, Stockholm 2009.
3. Sveriges Kommuner och Landsting Utveckling pågår En kartläggning av kvinnofridsarbetet i kommuner, landsting och regioner, Stockholm 2009.
4. Socialstyrelsen och länsstyrelserna Fördelade utvecklingsmedel till stöd för våldsutsatta kvinnor 2007–2008 Delrapport 2 Socialstyrelsen och länsstyrelserna, Stockholm 2009.
5. Stockholms stad Intressekonflikter upphandling kontra verksamhetsbidrag Tjänsteutlåtande nr 35-0536/2008 SOTN 2008-12-11 Socialtjänstförvaltningen, Kansliavdelningen, Stockholm 2008.
6. Socialstyrelsen Lägesrapporter 2008, Individ- och familjeomsorg, Stockholm 2009.
7. FoU Västmanland Mäns våld mot kvinnor, PM 2005:1 Per Sandén, Västerås 2005.
8. Jönköpings kommun Verksamhetsbeskrivning, Jönköpings kommun, socialtjänsten, försörjningsstöd 2004-07-22 Ansökan om utvecklingsmedel hos Länsstyrelsen för att starta en kvinnofridsrådgivning Bilaga till ansökan om utvecklingsmedel för tidiga insatser Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2004-06-15, Jönköping 2004.
9. Malmö stad Presentation Malmös kvinnofridsprogram Margot Olsson Nationell konferens, *Kvinnofrid – erfarenheter och visioner* Nationell myndighetssamverkan för Kvinnofrid, Sollentuna, 18–19 september 2008.
10. Socialstyrelsen Frihet och familj En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld Per Arne Håkansson, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, Stockholm: 2007.
11. Socialstyrelsen God kvalitet i socialtjänsten – om ledningssystem för kvalitet i verksamhet enligt SoL, LVU, LVM och LSS, Stockholm 2008.
12. SOU 2009:38 Ingen får vara Svarte Petter Tydligare ansvarsfördelning inom socialtjänsten Betänkande av Vistelseutredningen, Stockholm 2009.

Bilagor

1. Socialstyrelsens regeringsuppdrag om våld i nära relationer 2007–2011
2. Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld SOSFS 2009:22
3. Socialstyrelsens kungörelse om ändring i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd SOSFS 2009:23
4. Disposition för handbok om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld
5. Målgruppskategorier ur kommunikationsperspektiv

Bilaga 1.

Socialstyrelsens regeringsuppdrag om våld i nära relationer 2007–2011

1. Förbättrat kunskapsstöd när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnar våld och våldsutövande män→2009-12-01
2. Utvecklingsmedel till kommuner i syfte att förstärka kvinnojour-verksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld→2011-06-01
3. Förstärkt tillsyn av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld→2009-12-01
4. Att kvalitetssäkra bedömningsinstrument för socialtjänstens insatser för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld→2009-12-01
5. Att utvärdera metoder och arbetssätt i socialtjänstens arbete med våldsutövande män→2010-07-01
6. Att utvärdera metoder och arbetssätt i socialtjänstanknutna verksamheter för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld→2010-12-31
7. Att ta fram och sprida befintlig kunskap om våldsutsatta kvinnor med funktionshinder till relevanta personalgrupper→2011-09-01
8. Att ta fram och sprida befintlig kunskap om våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik till relevanta personal-grupper→2011-10-01
9. Att utreda förutsättningar för dödsfallsutredningar *Slutrapporterat*
10. Att utveckla virtuell ungdomsmottagning (avnämare hälso- & sjukvården) *Slutrapporterat*
11. Att fördela och följa upp medel till handikapporganisationernas arbete→2009-12-31
12. Att fördela riktade medel till utveckling av verksamheter som arbetar med våld i samkönade relationer→2010-05-31
13. Att utvärdera ideella kvinnojourers arbete med våldsutsatta kvinnor→2010-12-31
14. Att utveckla riskbedömningsinstrument för utredningar om vårdnad boende och umgänge *Rör för fler frågor än våld i nära relationer*→2011-03-01
15. AVISERAT: Att utveckla metoder och arbetssätt i socialtjänstens arbete med våldsutövande män
16. AVISERAT: Att utveckla metoder och arbetssätt i socialtjänstanknutna verksamheter för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld

Bilaga 2.

Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld SOSFS 2009:22

beslutade den 24 november 2009.

I dessa allmänna råd ges rekommendationer till stöd för socialnämndens verksamhet enligt socialtjänstlagen (2001:453) som rör kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående (våldsutsatta kvinnor) samt barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna (barn som bevittnat våld).

Utgångspunkt för socialnämndens arbete

Våldsutsatta kvinnor

Enligt 5 kap. 11 § andra stycket socialtjänstlagen ska socialnämnden särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden bör i verksamhet som rör våldsutsatta kvinnor se till att de metoder som används för att ge en kvinna stöd och hjälp är utformade utifrån den bästa tillgängliga kunskapen om våldsutsatta kvinnors behov och vad som ger bäst resultat.

Nämnden bör vidare i verksamheten beakta både grupper och enskildas behov av stöd och hjälp, inklusive särskilda behov på grund av t.ex. ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller missbruk och beroende.

Barn som bevittnat våld

Enligt 5 kap. 11 § tredje stycket socialtjänstlagen ska socialnämnden särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

Socialnämnden bör i verksamhet som rör barn som bevittnat våld se till att de metoder som används för att ge ett barn stöd och hjälp är utformade utifrån den bästa tillgängliga kunskapen om barns behov och vad som ger bäst resultat.

Handlingsplan

Av 3 kap. 3 § socialtjänstlagen framgår det att insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet samt att kvaliteten i verksamheten systematiskt och fortlöpande ska utvecklas och säkras.

Socialnämnden bör i verksamhet som rör våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld

- fastställa uppföljningsbara mål,
- beskriva hur grupper och enskilda ska informeras om nämndens verksamhet på området,
- regelbundet kartlägga omfattningen i kommunen av våld eller andra övergrepp mot kvinnor av närstående,
- regelbundet kartlägga omfattningen i kommunen av barn som bevittnat våld,
- analysera hur de sociala tjänster som erbjuds svarar mot grupper och enskildas behov,
- fastställa på vilka områden det finns behov av att samverka såväl internt som externt, både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden,
- beskriva hur skyddade personuppgifter ska hanteras,
- redogöra för hur nämnden ska fullgöra sitt ansvar för kontroll och uppföljning av sådan verksamhet till vilken nämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen, och
- redovisa hur uppföljning och utvärdering av nämndens verksamhet på området bör göras.

Socialnämnden kan sammanställa ovanstående i en handlingsplan som kontinuerligt följs upp och revideras.

Kompetens

Enligt 3 kap. 3 § andra stycket socialtjänstlagen ska det för utförande av socialnämndens uppgifter finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet.

All personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden enligt socialtjänstlagen bör ha teoretiska kunskaper inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående samt förmågan att praktiskt tilläm-

pa dessa kunskaper. Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av ärenden som avser våldsutsatta kvinnor bör dessutom ha socio-nomexamen.

All personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen bör regelbundet få kompetensutveckling inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

Förhandsbedömning

När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha bevittnat våld bör nämnden skyndsamt göra en förhandsbedömning av om en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen ska inledas.

Utredning

Enligt 11 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Våldsutsatta kvinnor

I alla typer av ärenden som rör en våldsutsatt kvinna bör socialnämnden, med anledning av våldet, bl.a. utreda

- vilket behov kvinnan har av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- risken för att kvinnan kommer att utsättas för ytterligare våld,
- hur kvinnans nätverk ser ut,
- vilket behov kvinnan har av stöd och hjälp på kort och lång sikt, och
- om något barn har bevittnat våldet.

Barn som bevittnat våld

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2006:12) om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga bör en utredning till skydd eller stöd för ett barn ha en klar inriktning på barnets situation, hans eller hennes behov och hur dessa tillgodoses.

När ett barn har bevittnat våld bör socialnämnden, med anledning av våldet,

bl.a. utreda

- vilket behov barnet har av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- hur våldet har påverkat barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- varje förälders uppfattning om våldets konsekvenser för barnet,
- om barnet också har blivit utsatt för våld, och
- vilket behov barnet har av stöd och hjälp på kort och lång sikt.

Av 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937) framgår det att om socialnämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om bl.a. vårdnad eller umgänge för ett barn, ska nämnden göra en framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör.

Insatser

Enligt 3 kap. 1 § femte strecksatsen socialtjänstlagen hör det till socialnämndens uppgifter att svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det.

I 4 kap. 1 § socialtjänstlagen finns bestämmelser om den enskildes rätt till bistånd av socialnämnden.

Våldsutsatta kvinnor

Av 5 kap. 11 § andra stycket socialtjänstlagen framgår det att socialnämnden särskilt ska beakta att våldsutsatta kvinnor kan vara i behov av stöd och hjälp.

Tillfälligt boende

Om en våldsutsatt kvinna är i behov av stöd och hjälp akut eller på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bl.a. kunna erbjuda henne

- lämpligt, tillfälligt boende som är tillräckligt bemannat av kvalificerad personal och som har tillräckliga skyddsanordningar, t.ex. lås och larm, och
- annat lämpligt, tillfälligt boende.

Det boende som erbjuds en våldsutsatt kvinna bör även ta emot samt vara lämpligt för medföljande barn oavsett kön och ålder.

Råd och stöd m.m.

Om en våldsutsatt kvinna är i behov av stöd och hjälp akut eller på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bl.a. kunna erbjuda henne

- råd och stöd,
- hjälp vid kontakt med andra myndigheter, t.ex. hälso- och sjukvården, polisen och Skatteverket,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, och
- hjälp med att söka och anskaffa ett nytt permanent boende.

Ekonomiskt bistånd

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd framgår det när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen.

Socialnämnden bör ha beredskap för att kunna handlägga ett ärende om ekonomiskt bistånd som är akut och avser en våldsutsatt kvinna.

Barn som bevittnat våld

Av 5 kap. 11 § tredje stycket socialtjänstlagen framgår det att socialnämnden särskilt ska beakta att barn som bevittnat våld kan vara i behov av stöd och hjälp.

Om ett barn som bevittnat våld är i behov av stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, bör socialnämnden bl.a. kunna erbjuda barnet

- råd och stöd

- stöd- och behandlingsinsatser, och
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer.

Socialnämnden bör också med anledning av att barnet har bevittnat våld kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd utifrån barnets behov.

Socialstyrelsen

HÅKAN CEDER

Birgitta Resenius
(Socialtjänstavdelningen)

Bilaga 3.

Socialstyrelsens kungörelse om ändring i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd SOSFS 2009:23

beslutade den 24 november 2009.

Socialstyrelsen beslutar i fråga om Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd

dels att

- ***nionde strecksatsen under rubrikerna "Försörjningsstöd – riksnormen enligt 4 kap. 3 § första stycket 1 socialtjänstlagen och 2 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2001:937)" och "Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå",***
- femte strecksatsen i första stycket under rubrikerna "Försörjningsstöd – skäligen kostnader för poster utanför riksnormen enligt 4 kap. 3 § första stycket 2 socialtjänstlagen" och "Byte till dyrare bostad",
- fjärde strecksatsen under rubrikerna "Livsföring i övrigt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen" och "Hemutrustning vid bosättning",
- femte strecksatsen i andra stycket under rubrikerna "Behovet kan tillgodoses på annat sätt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen" och "Lätt realiserbara tillgångar",
- andra stycket under rubrikerna "Behovet kan tillgodoses på annat sätt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen" och "Makar, registrerade partner och sambor", och
- första, andra och tredje styckena under rubrikerna "Behovet kan tillgodoses på annat sätt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen" och "Bistånd till barn"

ska ha följande lydelse,

dels att andra rubriken under rubrikerna "Behovet kan tillgodoses på annat sätt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen" och "Genom andra personers inkomster och tillgångar" ska lyda "Bistånd till barn och skolungdom".

De allmänna råden kommer därför att ha följande lydelse från och med den dag då de har kommit ut från trycket.

I dessa allmänna råd ges rekommendationer till stöd för bedömningen i vissa fall av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen (2001:453).

Försörjningsstöd – Riksnormen enligt

4 kap. 3 § första stycket 1 socialtjänstlagen och 2 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2001:937)

Medlemmar i hushållet

Som medlemmar i hushållet bör räknas

- makar,
- registrerade partner enligt lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap,
- sambor enligt lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem,
- sambor enligt lagen (1987:813) om homosexuella sambor, och
- barn och ungdomar t.o.m. 20 år som föräldrarna är underhållsskyldiga för.

Barn och ungdomar bör räknas som medlemmar i hushållet, både där de stadigvarande bor och där de vistas under umgängestid. Socialnämnden bör beräkna kostnaderna efter det antal dagar barnet eller ungdomen vistas hos respektive förälder.

Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå bl.a.

- om den enskilde av medicinska skäl har behov av dyrare kost,
- om den enskilde betalar avgift för skolmåltider,
- om den enskilde har höga livsmedelskostnader på grund av att kosten är inräknad i en avgift,
- om den enskilde på grund av funktionshinder eller andra skäl har svårigheter att upprätthålla kontakten med andra människor eller delta i samhällslivet och därför har extra utgifter, för t.ex. telefon och tidningar eller fritidsaktiviteter, som inte täcks av annat särskilt stöd,
- om det är en förutsättning för att barn skall kunna delta i fritidsaktiviteter,
- om det är en förutsättning för att en förälder skall kunna ha umgänge eller kontakt med sitt barn i en rimlig omfattning och därför har extra utgifter för t.ex. lek och fritid samt telefon,

- om den enskilde har ett tillfälligt och visst behov av att köpa kläder och skor,
- om ett spädbarn saknar nödvändig klädutrustning (jfr avsnittet ”Spädbarnsutrustning” s....), eller
- om den enskilde har tillfälligt höga kostnader, t.ex. för livsmedel, kläder och skor eller telefon, som beror på att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

Särskilda skäl att beräkna kostnader till en lägre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en lägre nivå bl.a.

- om den enskilde hamnat i en akut nödsituation och endast behöver tillfälligt ekonomiskt bistånd för att få möjlighet att reda upp den,
- om den enskilde har för avsikt att endast vara en kortare tid i vistelsekommunen, eller
- om den enskilde inte har vissa kostnader för poster som ingår i riksnormen eller dessa är lägre än riksnormen, t.ex. under vistelse i heldygnsvård.

Försörjningsstöd – skäliga kostnader för poster utanför riksnormen enligt 4 kap. 3 § första stycket 2 socialtjänstlagen

Boende

Skälig boendekostnad

Socialnämnden bör vid bedömningen av vad som är en skälig boendekostnad utgå från den enskildes faktiska kostnad och behov av boende. Utgångspunkten vid bedömningen av vad som är skälig boendekostnad bör vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig. Kostnaden bör även relateras till hyresnivån hos allmännyttiga bostadsföretag eller andra större bostadsföretag på orten. Med orten bör avses den tätort där den enskilde bor eller de närmast belägna tätorterna inom kommunen.

Socialnämnden bör vid bedömningen ta hänsyn till ett barns behov av utrymme även hos den förälder där barnet enbart vistas under umgängestid.

Ett kvarboende vuxet barn som får ekonomiskt bistånd bör genom biståndet få möjlighet att betala sin del av familjens boendekostnad bl.a.

- om föräldrarna på grund av att det vuxna barnet bor kvar har en högre boendekostnad än de annars skulle ha haft, antingen genom att tvingas

- behålla en stor bostad eller genom att helt eller delvis mista rätten till bostadsbidrag, eller
- om det vuxna barnet tidigare har betalt hemma och inte har rätt till studiestöd enligt studiestödslagen (1999:1395) eller förlängt barnbidrag enligt lagen (1986:378) om förlängt barnbidrag.

Med ett kvarboende vuxet barn avses ett barn som efter fyllda 18 år bor kvar i föräldrahemmet.

Faktisk boendekostnad

Hyreslägenhet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en hyreslägenhet beakta hyran inklusive uppvärmning och obligatoriska avgifter. Om lägenheten hyrs i andra hand, bör nämnden godta den hyra som lägenhetsinnehavaren och andrahandshyresgästen har avtalat, under förutsättning att den är skälig.

Inneboende

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en inneboende beakta vad bostadsinnehavaren och den inneboende avtalat, om kostnaden är skälig. De som lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren bör inte räknas som inneboende.

Bostadsrätt

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en bostadsrättslägenhet beakta månadsavgiften, uppvärmningskostnaden och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av lägenheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden.

Egen fastighet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för ett eget hus, i förekommande fall, beakta tomträttsavgäld och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av fastigheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden och tomträttsavgäld. I den faktiska boendekostnaden bör dessutom nödvändiga driftskostnader räknas in, t.ex. för uppvärmning, vatten och avlopp, sophämtning och försäkring.

Hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta hur stor andel av bostaden den enskilde disponerar, om han eller hon, t.ex. ett kvarboende vuxet barn eller en förälder, lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren utan att vara samboende. Nämnden bör vid beräkningen följa Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:9) om beräkning av boendekostnader samt Riksförsäkringsverkets allmänna råd (2001:8) om bostadsbidrag till barnfamiljer och ungdomar.

Delad bostad

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta kostnaden delad med antalet boende i bostaden, om flera personer delar bostad men saknar eller har begränsad hushållsgemenskap.

Andra boendeformer

Socialnämnden bör för andra boendeformer, t.ex. husvagn, båt eller hotell, beräkna den faktiska boendekostnaden efter omständigheterna i varje enskilt fall. I vissa fall kan det vara motiverat att lägga till kostnader för sådant som ingår i ett vanligt boende, t.ex. dusch och tvättmaskin. För personer som saknar permanent bostad bör kostnaden för magasinering av egna tillhörigheter under skälig tid ingå i den faktiska boendekostnaden.

Boendekostnad vid kort- och långvarigt biståndsbehov

Vid ett kortvarigt biståndsbehov bör socialnämnden i regel godta den faktiska boendekostnaden. Med kortvarigt avses en period om maximalt tre sammanhängande månader.

Om socialnämnden bedömer att behovet av ekonomiskt bistånd blir längre än tre sammanhängande månader, bör nämnden kunna pröva om den faktiska boendekostnaden är skälig. I prövningen bör, vid beaktande av en skälig levnadsnivå, hänsyn tas till att den enskilde kan byta till en billigare bostad eller på annat sätt kan sänka boendekostnaden. Nämnden bör dock undvika beslut som medför att den enskilde tvingas flytta från den tätort eller den del av kommunen där han eller hon bott under flera år. Nämnden bör även ta hänsyn till om det i individuella fall finns särskilda skäl mot byte av bostad eller bostadsområde som t.ex.

- om det finns risk för att ett byte medför negativa sociala konsekvenser,
- om en barnfamilj genom att flytta skulle tvingas bryta upp från barnomsorg, skola och socialt nätverk,
- om en ensamstående vuxen, t.ex. med funktionshinder eller sociala problem och äldre med sviktande hälsa, har ett särskilt stort behov av

- kontinuitet i det sociala nätverket eller den fysiska miljö som hänger samman med det nuvarande boendet,
- om bostaden är anpassad till en boendes funktionshinder, eller
 - om den enskilde har begränsad möjlighet att bli godkänd som hyresgäst, t.ex. vid arbetslöshet eller betalningsanmärkning.

Häktade och personer som avtjänar en faktisk strafftid på högst sex månader bör ges ekonomiskt bistånd till den faktiska boendekostnaden under hela häktningstiden respektive strafftiden, om de annars riskerar att bli bostadslösa. Socialnämnden bör rekommendera den enskilde som avtjänar ett straff att hyra ut sin bostad i andra hand, om hyresvärden ger sitt samtycke och det är lämpligt. Om hyresvärden inte ger något sådant samtycke, kan hyresgästen begära tillstånd till uthyrningen hos hyresnämnden. Socialnämnden bör i förekommande fall ge ekonomiskt bistånd till boendekostnaden i avvaktan på hyresnämndens beslut.

Skäligt rådrum för bostadsbyte

Om socialnämnden bedömer att boendekostnaden inte är skälig, bör nämnden i regel ändå godkänna den under en övergångstid så att den enskilde ges skäligt rådrum att förändra sin boendekostnad. Med skäligt rådrum avses en tidsperiod som i regel inte understiger fyra månader från den tidpunkt då den enskilde fick information om nämndens bedömning. Nämnden bör även godkänna den faktiska boendekostnaden så länge den enskilde aktivt medverkar till att finna ett billigare boende eller på annat sätt försöker sänka sina boendekostnader. Ovanstående bör inte tillämpas, om boendet är en särskilt dyrbar nödlösning, t.ex. boende på hotell, och nämnden kan erbjuda ett billigare alternativ med godtagbar standard i avvaktan på en permanent lösning.

Om den enskilde efter information från socialnämnden och efter skäligt rådrum väljer att behålla ett boende med en kostnad som inte är skälig, bör ekonomiskt bistånd beräknas utifrån den boendekostnad som bedöms skälig för en låginkomsttagare på orten (jfr avsnittet ”Skälig boendekostnad” s....).

Byte till dyrare bostad

Om den som får ekonomiskt bistånd har ett önskemål om att flytta till ett dyrare boende, bör socialnämnden ge bistånd beräknat på den nya boendekostnaden under förutsättning att flyttningen är nödvändig för att den enskilde skall uppnå en skälig levnadsnivå. Det kan t.ex. gälla

- om det finns medicinska eller starka sociala skäl som styrker behovet av flyttning,

- om det finns svåra personliga motsättningar mellan hushållsmedlemmarna, t.ex. mellan förälder respektive styvförälder och ett vuxet barn eller mellan makar eller samboende,
- om bostadens standard inte är skälig vad avser fysisk miljö och utrustning,
- om ett vuxet barn genom att bo i föräldrahemmet förhindras att leva ett normalt vuxenliv och bli självständig,
- om den enskilde måste flytta till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott, eller
- vid trångboddhet.

För att ett hushåll inte skall anses trångbott bör det, utom för ensamstående utan barn, ha sovrum utöver vardagsrum och kök eller kokvrå. Två barn bör kunna dela sovrum. Med beaktande av stigande ålder och personlig integritet, bör barn emellertid inte behöva dela sovrum. Vuxna som inte är sambor bör inte behöva dela sovrum.

Vid bedömningen av vad som är skälig boendestandard vid byte till dyrare bostad bör utgångspunkten vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig.

Hushållsel

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hushållsel, om kostnaderna är skäliga.

Arbetsresor

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäliga kostnader för arbetsresor i regel beakta månadskostnaden för lokala resor med allmänna kommunikationer.

Om den enskilde behöver bil för arbetsresor, bör de faktiska kostnaderna för arbetsresorna kunna användas som underlag vid beräkningen av skäliga bilkostnader, t.ex. för

- bensin,
- skatt,
- försäkring, och
- besiktning.

Behov av bil kan t.ex. finnas om

- allmänna kommunikationer saknas,
- turtätheten är starkt begränsad, eller

- den enskilde lider av sjukdom eller har funktionshinder.

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäligen kostnader för resor med färdtjänst beakta färdtjänstavgiften.

Hemförsäkring

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hemförsäkring, om kostnaderna är skäligen.

Medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa

Socialnämnden bör godta den enskildes faktiska kostnader för avgifter till fackförening och arbetslöshetskassa.

Livsföring i övrigt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen

Om den enskilde inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt, kan den enskilde få ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt som kan avse bl.a. kostnader för

- hälso- och sjukvård,
- tandvård,
- glasögon,
- hemutrustning,
- flyttkostnader,
- spädbarnsutrustning,
- umgängesresor,
- avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter,
- rekreation,
- begravning, och
- skulder.

Hälso- och sjukvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd för skäligen kostnader för hälso- och sjukvård som är medicinskt påkallad. Nämndens bedömning av vad den enskilde skall få ersättning för bör göras från den utgångspunkten att syftet med vården skall kunna uppnås.

Ekonomiskt bistånd bör omfatta kostnader för åtgärder som

- utgör sådan vård och behandling som avses i 1 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och som ett landsting är skyldigt att svara för enligt 3 § samma lag, även i de fall insatserna tillhandahålls av en privat yrkesutövare som är ansluten till försäkringskassan,

- vidtas efter bedömning av hälso- och sjukvårdspersonal, och
- görs i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Ekonomiskt bistånd bör även omfatta skäligena kostnader för bl.a.

- hjälpmedel och förbrukningsmaterial som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,
- läkemedel som omfattas av lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m. och som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,
- resor som är nödvändiga för att vården skall kunna genomföras, eller
- resor som är nödvändiga för att hämta ut förskrivna läkemedel, hjälpmedel och förbrukningsmaterial.

Tandvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligena kostnader för nödvändig tandvård. Hit räknas också förebyggande åtgärder mot karies och tandlossning. Nämnden bör i regel grunda sin bedömning på behandlande tandläkares val av åtgärd och vad denne anser vara nödvändig tandvård. Nämnden bör väga in om biståndsbehovet beräknas bli kort- eller långvarigt.

Förutom rent medicinska aspekter bör socialnämnden beakta de sociala konsekvenser som kan uppstå vid utebliven tandvård.

Socialnämnden bör kunna ställa krav på att en tandläkarkonsult anlitas, om behandlingskostnaderna är höga eller om det finns olika behandlingsalternativ.

Om behovet av tandvård är akut, bör socialnämnden inte ställa krav på att den enskilde ansöker om ekonomiskt bistånd före behandlingen.

Glasögon

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligena kostnader för glasögon, om behovet styrks av en legitimerad optiker eller läkare. Nämnden bör godta skäligena kostnader för kontaktlinser, om linser är det enda alternativet och behovet styrks av en läkare.

Hemutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till den hemutrustning som behövs för att ett hem skall kunna fungera.

Den hemutrustning som avses skall kunna tillgodose behov som t.ex. matlagning, umgänge, sömn, förvaring, rengöring, rekreation och information via radio eller TV.

Underhåll, reparation eller komplettering

Socialnämnden bör, om det krävs för att den enskilde skall kunna bibehålla en skälig levnadsnivå, ge ekonomiskt bistånd till

- inköp av hemutrustning som behöver bytas ut,
- underhåll av hemutrustning,
- reparation av hemutrustning, eller
- inköp av kompletterande hemutrustning (jfr avsnittet ”Spädbarnsutrustning” s...).

Hemutrustning vid bosättning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till behövlig hemutrustning vid bosättning, om det finns särskilda skäl. Sådana skäl kan t.ex. vara att

- bostaden är ett led i en rehabilitering,
- den enskilde saknar möjligheter att förbättra sin ekonomi,
- den enskilde endast kan förbättra sin ekonomi på mycket lång sikt, eller
- den enskilde omgående behöver flytta till en annan bostad till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

Val av inköpsställe

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till hemutrustning utan villkor om att särskilda inköpsställen skall användas, om det inte finns särskilda skäl för det.

Flyttkostnader

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till flyttkostnader, om flyttningen är nödvändig för att den enskilde skall uppnå en skälig levnadsnivå (jfr avsnittet ”Byte till dyrare bostad” s...).

Ekonomiskt bistånd till flyttkostnader bör i regel bl.a. omfatta

- hyra av bil, inklusive försäkring,
- bensin,
- hyra av flyttlådor, och
- flytt av telefonabonnemang.

Om den enskilde på grund av sjukdom, ålder eller andra skäl inte klarar av att flytta på egen hand, bör biståndet omfatta skäliga kostnader för en flyttfirma.

Spädbarnsutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligen kostnader för nödvändig spädbarnsutrustning i samband med ett barns födelse, bl.a.

- säng med sängkläder och andra tillbehör,
- skötbädd med tillbehör,
- bärsele,
- barnvagn med tillbehör, och
- utrustning för bad.

Avseende klädutrustning se avsnittet ”Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå” s.....

Umgängesresor

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligen kostnader för att en förälder skall kunna umgås med sitt barn som bor på annan ort. Med annan ort kan även avses en ort utanför Sverige. Avgörande för vad som bör vara skälig kostnad för resor och hur ofta bistånd bör ges till kostnader för umgänge bör anpassas till vad en familj i allmänhet har råd med. Vid denna bedömning bör nämnden även beakta vad som har reglerats genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal om umgänge.

Förutom reskostnader bör även andra kostnader som är nödvändiga för att umgänget skall kunna komma till stånd ingå i biståndet, t.ex. kostnader för logi.

Avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till kostnader för t.ex.

- barnomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- handikappomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- äldreomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- rättshjälpsavgift,
- identitetshandling för den som saknar sådan, och
- bostadsförmedling för den som saknar eller behöver byta bostad.

Se vidare avsnittet ”Genom nedsättning av kommunala avgifter, m.m.” s.....

Rekreation

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligen kostnader för rekreation, om det finns särskilda skäl. Det kan finnas särskilda behov av rekreation, t.ex. hos barnfamiljer som under lång tid på grund av ekonomiska problem inte har kunnat få någon form av semester och hos vuxna med långvariga medicinska eller sociala problem. Om det finns barn i hushållet, bör nämnden göra en särskild bedömning av barnets behov.

Ekonomiskt bistånd till rekreation bör räcka t.ex. till en tåg- eller bussresa och logi. När det gäller barn bör biståndet räcka till kostnaden för t.ex. en koloni- eller lägervistelse.

Begravning

Begravningskostnader täcks i första hand av tillgångarna i dödsboet. Om dödsboet saknar tillgångar helt eller delvis, bör socialnämnden ge ekonomiskt bistånd som möjliggör en värdig begravning. Hänsyn bör tas till allmänt vedertagna begravningstraditioner och i förekommande fall olika religiösa och etniska gruppers speciella önskemål om hur en begravning skall ordnas. Den avlidnes och anhörigas önskemål beträffande formerna för begravningen bör respekteras, om kostnaden är skälig.

Ekonomiskt bistånd till begravningskostnader bör motsvara kostnaden för en begravning i Sverige och i regel inte vara högre än ett halvt basbelopp.

I en förälders försörjningsskyldighet ligger även ett ansvar att efter förmåga stå för kostnaderna för ett barns begravning.

Skulder

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till betalning av skulder, endast om det är enda möjligheten för den enskilde att uppnå en skälig levnadsnivå. Nämnden bör ge bistånd till skulder efter en individuell prövning och när det enligt nämndens bedömning skulle få allvarliga sociala konsekvenser för den enskilde om skulden inte betalas. Det kan t.ex. gälla skulder för boendekostnader eller hushållsel.

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd även till en skuld som uppstått under sådan tid då den enskilde inte har haft bistånd till kostnaden, men hade fått bistånd om han eller hon hade ansökt om detta.

Behovet kan tillgodoses på annat sätt enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen

Genom arbete

Om den enskilde är arbetslös, bör socialnämnden i regel kunna kräva att han eller hon står till arbetsmarknadens förfogande på heltid och är villig att ta anvisat arbete. I detta krav bör också ingå att den enskilde deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, t.ex. arbetsmarknadsutbildning, praktik eller arbetsrehabiliterande åtgärder. Även grundutbildning i svenska och s.k. arbetssökarverksamheter bör räknas hit.

Genom egna tillgångar

Faktiska tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde kan tillgodose sitt behov genom egna tillgångar, bör nämnden endast beakta sådana tillgångar som den enskilde faktiskt kan förfoga över eller få tillgång till.

Tillgångar som inte bör påverka rätten till ekonomiskt bistånd är t.ex.

- pensionsförsäkringar som inte kan återköpas,
- bankmedel som inte går att ta ut på grund av villkor i ett gåvobrev eller testamente, eller
- fast egendom som inte kan överlåtas på grund av en bestämmelse i ett gåvobrev eller testamente.

Lätt realiserbara tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde har rätt till ekonomiskt bistånd, bör nämnden beakta kontanter, bankkonton och andra tillgångar som denne förfogar över och som lätt kan realiseras, t.ex. aktier och obligationer. Ålderspensionärer bör dock kunna ha sparade medel upp till ett halvt basbelopp och barn upp till 15 procent av basbeloppet utan att det påverkar rätten till ekonomiskt bistånd. Detsamma gäller hushållsmedlemmars eventuella bosparande upp till den nivå som behövs för att behålla platsen i bosparkön.

Socialnämnden bör bedöma från fall till fall om även andra lätt realiserbara tillgångar, t.ex. bilar, skall påverka rätten till ekonomiskt bistånd. Innehav av bil bör inte vara ett hinder, om den enskilde måste ha bil

- i sitt arbete,

- för att kunna ta sig till och från sin dagliga sysselsättning, t.ex. därför att allmänna kommunikationsmedel inte har rimlig turtäthet eller finns inom rimligt avstånd från bostaden,
 - för att skjutsa barnet eller barnen till förskoleverksamhet, eller
 - av medicinska eller sociala skäl, t.ex. för att en förälder skall kunna umgås med sitt barn.
- för att den enskilde riskerar att bli utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.

Socialnämnden bör i vissa fall kunna aktualisera byte till en billigare bil, om bilens värde är högre än ett basbelopp. Om den enskilde på grund av funktionshinder har en specialanpassad bil, bör denna, oavsett värde, inte räknas som en tillgång.

Andra realiserbara tillgångar

Om behovet av ekonomiskt bistånd bedöms överstiga tre sammanhängande månader eller om det finns andra särskilda skäl, bör även möjligheten att realisera andra tillgångar påverka socialnämndens bedömning av rätten till bistånd. En tillgång bör dock endast påverka rätten till bistånd, om den har ett betydande värde och om överskottet vid en försäljning motiverar åtgärden. Sådana kapitalvaror som vanligtvis finns i ett hem, t.ex. TV, video, stereo och dator, bör i regel inte påverka rätten till ekonomiskt bistånd, om varornas värde är skäligt.

Vid en försäljning bör den enskilde kunna använda intäkten till att betala eventuella lån som är knutna till det som sålts, utan att det påverkar rätten till ekonomiskt bistånd.

Bostad som har ett ekonomiskt värde

En villa eller en bostadsrätt bör endast betraktas som realiserbar tillgång, om en försäljning bedöms kunna ge ett intäktsöverskott som motiverar åtgärden och det finns möjlighet att ordna annat boende. Även om ett överskott talar för en försäljning kan en sådan vara olämplig av andra skäl (jfr avsnittet ”Boendekostnad vid kort- och långvarigt bostadsbehov” s...). Om försäljningen blir aktuell, bör den enskilde få skälig tid på sig att sälja villan eller bostadsrätten (jfr avsnittet ”Skäligt rådrom för bostadsbyte” s...).

Hur innehav av en villa eller en bostadsrätt bör behandlas i övrigt framgår i avsnittet ”Faktisk boendekostnad” s....

Genom nedsättning av kommunala avgifter, m.m.

Socialnämnden bör tillsammans med den enskilde försöka klarlägga om t.ex. förbehållsbeloppet vid utmätning eller avgifter för sociala tjänster, barnomsorg och liknande är korrekta i förhållande till den enskildes ekonomiska förhållanden. Nämnden bör hänvisa den enskilde till att begära höjning av förbehållsbeloppet eller sänkt avgift när så är möjligt. I avvaktan på en ändring bör nämnden ge ekonomiskt bistånd.

Genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar

Om den enskilde genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar helt eller delvis kan tillgodose sitt behov, bör socialnämnden hänvisa honom eller henne till att ansöka om dessa. Sådana förmåner och ersättningar kan vara t.ex. bostadsbidrag, underhållsstöd, sjukpenning, föräldrapenning, äldreomsorgsstöd samt sjukersättning och aktivitetsersättning. Ovanstående bör dock inte tillämpas undantagslöst. Exempelvis bör

- den enskilde inte vara tvungen att utnyttja ersättningsdagar med föräldrapenning före barnets födelse,
- den enskilde som har barn kunna spara upp till fyra veckors föräldrapenning fram till det år då föräldrapenningen senast kan tas ut,
- båda föräldrarna, inte bara den som är arbetslös eller den som har lägre lön, kunna använda sig av sin möjlighet (halva tiden vardera med föräldrapenning) att vara hemma med barnet, eller
- den som fyllt 61 år inte vara tvungen att utnyttja möjligheten att göra förtida uttag på sin ålderspension före 65 års ålder.

Genom andra personers inkomster och tillgångar

Makar, registrerade partner och sambor

Makars inkomster bör räknas som gemensamma vid prövningen av rätten till ekonomiskt bistånd. Detsamma bör gälla för registrerade partners inkomster. I regel bör detta även gälla för dem som lever i sådana samboförhållanden som avses i lagen om sambors gemensamma hem och lagen om homosexuella sambor. För sambor bör socialnämnden räkna med båda parter sammanlagda inkomster och tillgångar från sammanflyttningsdagen.

Socialnämnden bör endast undantagsvis ge ekonomiskt bistånd enbart till den ena parten, om den som har inkomst inte bidrar till familjens försörjning. Nämnden bör kunna ge bistånd, t.ex. i avvaktan på att den andra parten bidrar med sin inkomst eller uppfyller de villkor som nämnden ställer på honom eller henne. Villkoren kan t.ex. gälla att stå till arbetsmarknadens förfogande och ta anvisat arbete eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Andra situationer då nämnden bör kunna göra undantag från

principen om gemensamma tillgångar är om den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av den andra parten.

Om den ena parten studerar och studierna är en förutsättning för den framtida försörjningen, bör socialnämnden inte ställa som villkor för ekonomiskt bistånd att han eller hon avbryter studierna för att stå till arbetsmarknadens förfogande. Om den studerande däremot har faktiska möjligheter att utan studierna få arbete som medför stadigvarande försörjning, kan det vara rimligt att han eller hon söker arbete för att kunna bidra till familjens försörjning. Den studerande bör dock få fullfölja påbörjad termin eller kurs.

Bistånd till barn och skolungdom

Om föräldrarna till ett barn eller till en skolungdom 18–20 år inte fullgör sin underhållsskyldighet och om nämnden inte kan förmå dem till det, bör socialnämnden överväga att ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet eller skolungdomen utifrån ålder och mognad.

Om ett barn eller en skolungdom 18–20 år på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd, bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall

- barnet eller skolungdomen är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller
- barnet eller skolungdomen har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna.

Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå ett barn ekonomiskt bör vara en åtgärd som endast bör användas i undantagsfall.

Barns inkomster och tillgångar

Eftersom barn aldrig är underhållsskyldiga gentemot sina föräldrar eller eventuella syskon kan barnets egen inkomst bara ligga till grund för den del av det ekonomiska biståndet som gäller barnet. Ett barn bör alltid få disponera en del av sina inkomster för egen räkning utan att det påverkar föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet. Detta gäller särskilt inkomster från feriearbete. Hur stor denna del bör vara får bedömas från fall till fall och utifrån barnets behov. Eventuell inkomst utöver vad barnet själv bör få disponera, bör socialnämnden kunna räkna av mot barnets del i familjens kostnader inklusive boendekostnaden (för beräkning av boendekostnad se avsnittet ”Faktisk boendekostnad” s...).

Om ett barn har tillgångar som föräldrarna inte kan förfoga över, bör det inte påverka föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet. Detta gäller t.ex. bankmedel som står under överförmyndarens kontroll, om överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

Genom studiestödsformer

Vuxna studerande bör i regel ha sin försörjning genom studiestödsformerna. En vuxen studerande bör dock kunna ges ekonomiskt bistånd t.ex.

- om han eller hon aktivt har sökt feriearbete men inte fått något,
- om han eller hon har fått ett feriearbete men får vänta på första löneutbetalningen,
- i akuta nödsituationer även under pågående termin, eller
- om han eller hon deltar i grundläggande svenskundervisning för invandrare och behovet inte kan tillgodoses genom deltidsarbete. I regel bör inte krav ställas på heltidsarbete samtidigt med studierna.

Socialnämnden bör inte ställa krav på att studiestödet skall räcka under en längre tidsperiod än den som angivits av den utbetalande myndigheten.

Socialnämnden bör inte kräva att den som står till arbetsmarknadens förfogande skall börja studera eller återuppta sina studier och ta lån för att själv klara sin försörjning eller livsföring i övrigt.

Hushållets inkomster enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen

Faktiska inkomster

Socialnämnden bör vid bedömningen av behovet av ekonomiskt bistånd räkna med hushållets samtliga faktiska inkomster. Inkomster som den enskilde inte kan förfoga över bör inte tas med. Sådana inkomster är t.ex.

- överskjutande skatt som tagits i anspråk av kronofogdemyndigheten,
- pension som skulle ha betalats ut om förtida uttag inte hade gjorts, eller
- barns inkomster från tillgångar som står under överförmyndarens kontroll när överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

Vissa faktiska inkomster bör socialnämnden dock i regel inte räkna med. Sådana inkomster är t.ex.

- ersättning för merkostnader till följd av funktionshinder,
- ersättning för omkostnader i samband med ett åtagande, t.ex. familjehemsersättningens omkostnadsdel,
- försäkringsersättningar som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,

- skadestånd som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,
- stipendier och fondmedel som är avsedda för ett visst ändamål, t.ex. en resa, eller
- extra tillägg till studiestöd.

Socialnämnden bör dock i regel räkna med försäkringsersättningar och skadestånd som kompenserar den enskilde för förlust av egendom som kunnat tillgodose hushållets behov genom att avyttras. Omständigheterna i det enskilda fallet bör bli avgörande på samma sätt som om den enskilde hade haft kvar egendomen (jfr avsnittet ”Genom egna tillgångar” s...).

Inkomst- och beräkningsperiod

Socialnämnden bör i regel beräkna ekonomiskt bistånd utifrån de inkomster hushållet hade kalendermånaden före den månad som beräkningen avser. Inkomster som hushållet har fått tidigare bör i regel inte påverka beräkningen, om de inte var mycket höga eller avsedda för en viss längre tidsperiod, t.ex. ett avgångsvederlag.

Övrigt

Utbetalningsperiod och utbetalningssätt

Om ansökan om ekonomiskt bistånd avser en annan period än en kalendermånad, bör biståndet i regel beräknas från och med tidsbeställningsdagen. Om den enskilde har angivit ett senare datum i ansökan, bör detta gälla.

Ekonomiskt bistånd bör i regel betalas ut månadsvis och direkt till den enskilde via något av de vanliga betalningssätten, dvs. postanvisning, postgiro eller bankgiro. Socialnämnden bör dock kunna göra en kontantutbetalning, om det är nödvändigt. Om utbetalningen av ekonomiskt bistånd görs på ett sådant sätt att det medför kostnader för den enskilde att hämta ut biståndet, bör nämnden ge bistånd till kostnaderna.

Extraordinära utbetalningssätt i form av rekvisitioner eller matkuponger bör endast användas i yttersta undantagsfall, om mycket speciella omständigheter föreligger.

Dagsbelopp

Om ekonomiskt bistånd ges för en kortare period än en månad, bör socialnämnden använda sig av ett dagsbelopp. Dagsbeloppet räknas fram genom att beloppen i riksnormen multipliceras med tolv och sedan divideras med 365.

Bedömnings- och beräkningsunderlag

För att socialnämnden skall kunna avgöra om en enskild har rätt till ekonomiskt bistånd behövs ett underlag för bedömning och beräkning. Om en enskild trots särskild begäran inte förser nämnden med det underlag som behövs eller motsätter sig att handläggaren tar nödvändiga kontakter, bör nämnden i regel kunna avslå ansökan.

Vistelsebegreppet vid resor

Vid tillämpningen av vistelsebegreppet i 2 kap. 2 § socialtjänstlagen bör i regel den som får ekonomiskt bistånd anses uppfylla kravet på vistelse i kommunen även om han eller hon tillfälligt vistas utanför denna, t.ex. i samband med en rekreationsresa.

Samtidigt beslutar Socialstyrelsen¹² att Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1998:11) om försörjningsstöd skall upphöra att gälla.

Socialstyrelsen

HÅKAN CEDER

Kristina Eriksson
(Socialtjänstavdelningen)

¹² SOSFS 2003:5.

Bilaga 4.

Disposition för handbok om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld

1. Inledning

- 1.1. Om brottsofferparagrafen
 - 1.1.1. Begrepp och avgränsningar
- 1.2. Om våld
 - 1.2.1. Vad är våld?
 - 1.2.2. Orsaker till våld
 - 1.2.3. Våldets omfattning
 - 1.2.4. Att vara utsatt för våld
 - 1.2.5. Våldets karaktär
 - 1.2.6. Våldets konsekvenser

2. Nämndens ansvar

- 2.1. Ansvaret för en våldsutsatt kvinna och ett barn som bevittnat våld
- 2.2. Socialnämndens ansvar och uppgifter
 - 2.2.1. Nämndens ansvar för god kvalitet
 - 2.2.2. Handlingsplan för socialnämndens arbete
- 2.3. Organisation av socialtjänsten
 - 2.3.1. Specialiserade verksamheter

3. Kompetens

- 3.1. Kompetensförsörjningsansvaret
 - 3.1.1. SOSFS 2006:11
- 3.2. Kompetensbehov
 - 3.2.1. Handläggare inom socialtjänsten
 - 3.2.2. Samordnare/specialist
 - 3.2.3. Utförare av insatser
- 3.3. Särskilda kompetensområden
 - 3.3.1. Barn
 - 3.3.2. Personer med funktionshinder och LSS
 - 3.3.3. Äldre
 - 3.3.4. HBT-personer
 - 3.3.5. Missbruk och beroende
 - 3.3.6. S.k. hedersrelaterat våld
- 3.4. Mänskliga rättigheter
- 3.5. Tillgängliga utbildningar

4. Identifiering/upptäckt

- 4.1. Nämndens ansvar för kännedom om omfattning och behov
 - 4.1.1. Mörkertal inom kommunen
 - 4.1.2. Relativa risker för våld av närstående inom socialtjänsten
- 4.2. Kartläggning
 - 4.2.1. Metoder för kartläggning
- 4.3. Screening inom socialtjänsten
 - 4.3.1. Upptäckt av dolda/sammansatta behov
 - 4.3.2. Särskilda grupper – äldre, personer med funktionshinder, hbt-personer

5. Utredning

- 5.1. Handläggning av ärenden där det förekommer våld
 - 5.1.1. Underrättelse om utredning av barn
 - 5.1.2. Särskilda behov
 - 5.1.3. Säkerhetstänkande i handläggningen
- 5.2. Innehåll i en utredning om våld
 - 5.2.1. Beskrivning av våldet
 - 5.2.2. Hot- och riskbedömning och säkerhetsplanering
 - 5.2.3. Beskrivning av kvinnans nätverk
 - 5.2.4. En samlad bedömning av kvinnans behov av stöd och skydd
- 5.3. Innehåll i beslutsunderlaget
- 5.4. Beslut om insatser

6. Insatser

- 6.1. Stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor
- 6.2. Stöd och hjälp till barn som bevittnat våld
- 6.3. Insatser för män som utövar våld
- 6.4. Uppföljning av insatser på individnivå
- 6.5. Utvärdering av insatser till våldsutsatta kvinnor

7. Särskilt om boende

- 7.1. Boende till skydd och stöd
- 7.2. Annat lämpligt, tillfälligt boende
- 7.3. Nytt permanent boende

8. Särskilt om ekonomiskt bistånd

- 8.1. Förutsättningar för rätt till ekonomiskt bistånd
- 8.2. Särskilda beräkningsgrunder och behov
 - 8.2.1. Akuta ekonomiska behov
 - 8.2.2. Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå
 - 8.2.3. Byte till dyrare bostad
 - 8.2.4. Hemutrustning vid bosättning
 - 8.2.5. Lätt realiserbara tillgångar
 - 8.2.6. Makar, registrerade partner och sambor
 - 8.2.7. Bistånd till barn
 - 8.2.8. ”Överföring” till annan kommun
 - 8.2.9. Vistelsebegreppet vid kvarskrivning

- 8.3. Hedersrelaterat
- 8.4. Ekonomiskt bistånd till livsföring i övrigt
- 8.5. Ideellt skadestånd

9. Skyddade personuppgifter

- 9.1. Att leva med skyddade personuppgifter
- 9.2. Behov av rutiner och samverkan
 - 9.2.1. Behov av rutiner
 - 9.2.2. Behov av samverkan
- 9.3. De olika graderna av skyddade personuppgifter
 - 9.3.1. Sekretess- eller spärrmarkering
 - 9.3.2. Kvarskrivning
 - 9.3.3. Fingerade personuppgifter
- 9.4. Barn med skyddade personuppgifter

10. Barn som bevittnar våld

- 10.1. Barnets behov
- 10.2. Förhandsbedömning
- 10.3. Utredningar
 - 10.3.1. Beskrivning av våldet
 - 10.3.2. Föräldrarnas möjligheter att skydda barnet
 - 10.3.3. Barnets egen uppfattning om våldet
 - 10.3.4. Våldets konsekvenser
- 10.4. Insatser för barn som bevittnat våld
 - 10.4.1. Utan vårdnadshavares samtycke
 - 10.4.2. Beskrivning av olika insatser
- 10.5. Behov av förändringar i vårdnadshavarskap/umgänge

11. Barnet i familjerätten

- 11.1. Våld mellan föräldrar
 - 11.1.1. Att upptäcka våld i familjen
- 11.2. Nämndens ansvar, kompetens
 - 11.2.1. Samarbetssamtal, säkerhetsaspekter
 - 11.2.2. Avtal
 - 11.2.3. Upplysningar
 - 11.2.4. Utredningar, vårdnad, boende och umgänge, riskbedömningar
- 11.3. Barnets inställning
 - 11.3.1. Samtal med barn
 - 11.3.2. Barnets vilja
 - 11.3.3. Barnets bästa och barns behov
- 11.4. Behov av stöd vid umgänge
 - 11.4.1. Föräldrarnas behov
 - 11.4.2. Barnets behov
- 11.5. Anmälningsskyldighet
 - 11.5.1. Kommunikation mellan familjerätt och andra enheter
 - 11.5.2. Anmälningar mellan föräldrar

12. Män som utövar våld

- 12.1. Socialnämndens ansvar
- 12.2. Insatser för män som utövar våld
- 12.3. Utvärdering av insatser

13. Samverkan

- 13.1. Sekretess
- 13.2. Intern samverkan
 - 13.2.1. Samverkan inom socialtjänsten
 - 13.2.2. Samverkan med andra förvaltningar i kommunen
- 13.3. Extern samverkan
 - 13.3.1. Samverkan mellan kommuner
 - 13.3.2. Samverkan med andra myndigheter
 - 13.3.3. Samverkan med frivilligorganisationer

14. Information

- 14.1. Information om våld mot kvinnor av närstående och om barn som bevittnat våld
- 14.2. Extern information
 - 14.2.1. Information till grupper och enskilda om socialtjänstens arbete
 - 14.2.2. Information till myndigheter och frivilligorganisationer om socialtjänstens arbete
- 14.3. Intern information
- 14.4. Information till socialtjänstens klienter

Bilaga 5.

Målgruppskategorier ur kommunikationsperspektiv

Teoretiker är ämnesexperter som driver ett förändringsarbete kring frågor om våld i nära relationer på kommunnivå eller kommunövergripande nivå. De har ett helhetsperspektiv och arbetar inte direkt med brukare utan gentemot hela socialtjänsten och i samverkan med andra berörda aktörer som exempelvis polis, primärvård och ideella föreningar. Teoretiker ska i sin tur nå både socialsekreterare som politiker. De sprider kunskap till andra inom kommunen och behöver omvandla teori till praktik samt få stöd att värdera kunskap genom referenser till statistik, metoder och forskning. Teoretiker önskar hålla sig à jour, få ny kunskap och vill ha all information om våld i nära relationer samlad på ett ställe. De efterfrågar i stor utsträckning kunskaps- och erfarenhetsutbyten med andra liknande verksamheter.

Med *specialister* avses praktiker som har inriktat sig på ärenden rörande våld i nära relationer. De arbetar direkt med brukaren i form av myndighetsutövande handläggning eller som behandlare på kommunal kvinnofridsmottagning eller liknande. Specialister ska se till att brukaren får det stöd som hon eller han behöver både i den akuta situationen och på längre sikt. Specialister behöver spara tid samt få hjälp att tolka och tillämpa gällande rätt i det enskilda fallet som kan vara mångsidigt och komplicerat. De söker därför ofta kunskap om avgränsade fakta och specifika uppgifter och ett visst dokument eller en särskild publikation.

Med *generalister* avses personer som primärt arbetar med andra ämnen och som behöver stöd att snabbt orientera sig och förstå kärnfrågor när ämnet våld i nära relationer aktualiseras. Generalister kan vara socialsekreterare eller politiker i socialnämnden (eller motsvarande). De behöver veta vad deras ansvar består i, grundläggande kunskaper samt möjligheter och förutsättningar att lära sig mer om ämnet. De får ofta information genom andra (t.ex. chefer och verksamhetsutvecklare) och de behöver bli uppmärksammade på frågor om våld i nära relationer inom ramen för andra ämnen (t.ex. omsorg om barn och unga, missbruk- och beroendevård samt äldreomsorg). Ofta är det generalister i egenskap av socialsekreterare som först kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. De behöver då enkla verktyg för att ställa rätt frågor samt tillräcklig kunskap om de befintliga resurserna och insatserna för att kunna se till att brukaren får stöd och hjälp.